МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
КРИВОРІЗЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
Факультет дошкільної і технологічної освіти
Кафедра дошкільної освіти

«Допущено до захисту»
Завідувач кафедри
_____Ковшар О.В.
«_ __»_20____р.

Реєстраційний No _____
«_____»_____20____р

ФОРМУВАННЯ КОМУНІКАТИВНОЇ АКТИВНОСТІ В ДІТЕЙ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ ІЗ ЗАГАЛЬНИМ НЕДОРОЗВИНЕННЯМ МОВЛЕННЯ ЗАСОБАМИ ІННОВАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ

Кваліфікаційна робота
студентки групи СОм-22
ступінь вищої освіти
«магістр» спеціальності 016
«Спеціальна освіта»
Деркач Зої Вячеславівни
Керівник: доктор педагогічних
наук, професор
Ковшар О.В.

Оцінка:
Національна шкала _____
Шкала ECTS _____ Кількість балів ___
Голова ЕК _____
_____
(підпис) (прізвище, ініціали)
Члени ЕК _____
_____
(підпис) (прізвище, ініціали)
_____ _____
(підпис) (прізвище, ініціали)
_____ _____
(підпис) (прізвище, ініціали)

Кривий Ріг – 2023

ЗМІСТ

ВСТУП…….....3

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ПРОЦЕСУ ФОРМУВАННЯ КОМУНІКАТИВНОЇ АКТИВНОСТІ У ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ З ЗНМ……...7

1.1. Аналіз досліджень процесу формування комунікативної активності дошкільників з порушеннями мовлення……7

1.2. Характеристика мовленнєвого порушення - загальне недорозвинення мовлення дітей дошкільного віку…….....14

1.3. Інноваційні технології як засіб активізації та корекції мовлення дітей дошкільного віку….....17

Висновки до першого розділу.....28

РОЗДІЛ 2. МЕТОДИКА ФОРМУВАННЯ КОМУНІКАТИВНОЇ АКТИВНОСТІ У ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ ІЗ ЗНМ ЗАСОБАМИ ІННОВАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ.....30

2.1. Стан процесу формування комунікативної активності у дітей старшого дошкільного віку із ЗНМ . ……..…….....30

2.2. Організація корекційної роботи з дошкільниками із ЗНМ …….....37

2.3. Аналіз результаті корекційної роботи з дітьми старшого дошкільного віку із ЗНМ …….....49

Висновки до другого розділу.....52

ВИСНОВКИ.....55

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ……...……..57

ДОДАТКИ..... ..58

ВСТУП

Актуальність теми дослідження. Спілкування є необхідною умовою соціалізації особистості, ця діяльність забезпечує задоволення потреб, самореалізацію, залученість до міжособистісному та діловому спілкуванні.Сучасний світ стрімко змінюється завдяки значним досягненням у науково-технічній сфері, але питання розвитку особистості, її можливостей, здатності комунікувати, висловлювати чітко, правильно й зрозуміло власну думку було, є і буде ключовим, своєрідним фундаментом, на який спирається світ.

Проблему формування комунікативної активності у дітей дошкільного віку фахівці частіше аргументують збільшенням числа дітей, які стикаються з труднощами в навчанні. У них низький рівень комунікативного та пізнавального розвитку, емоційна неврівноваженість, труднощі у налагодженні відносин з однолітками і дорослим, погано розвинене мовлення.

У дослідженнях логопсихологічного напряму (С. Валявко, Т. Волковська, О.Грибова, В.Калягін, К. Ковилова, О. Павлова, Т.Фотекова) описано низку особливостей розвитку комунікативної діяльності дітей із мовленнєвими порушеннями,структуру мовленнєвих порушень у дітей з різною мовленнєвою патологією.

Для науковців особливий інтерес представляє мовленнєве порушення у дітей старшого дошкільного віку, а саме загальне недорозвинення мовлення. Науковці зазначають, що дітям властиве порушення в формуванні компонентів звукової, змістовної сторони мовленнєвої системи.

Використання іноваційних технологій для корекції мовленнєвих порушень є одним із завдань сучасної спеціальної освіти. Такі завдання відображені в освітніх напрямках Базового компоненту дошкільної освіти, Законі України «Про дошкільну освіту», а саме: забезпечення дитини дошкільного віку умов для формування повноцінної і гармонійно розвиненої особистості.

Серед інноваційних логопедичних технологій можна виділити такі, що спрямовані на організацію корекційної роботи та впровадження сучасних, нових методів і прийомів, як спеціальних, так і нетрадиційних [7]. Так,

використання на корекційно-розвиткових заняттях музики, записів голосів птахів, тварин, закадровим текстом викликає зацікавленість та емоційний відгук у дітей з порушенням мовлення.

Формування мотивації до мовленнєвого спілкування у дітей з ЗНМ є одним з основних завдань логопедичної роботи з ними. Використання інноваційних технологій в освітньому процесі з дошкільниками із загальним неорозвитком мовлення дозволяють значно підвищити мотиваційну готовність дітей до комунікативної взаємодії.

Таким чином, практична спрямованість проблеми зумовили вибір теми наукового дослідження: «Формування комунікативної активності у дітей старшого дошкільного віку із загальним недорозвиненням мовлення засобами інноваційних технологій».

Метою дослідження є теоретичне обґрунтування, розробка і практичне впровадження методики формування комунікативної активності у дітей старшого дошкільного віку із ЗНМ засобом інноваційних технологій.

В кваліфікаційному дослідженні зупинимось на процесі формування комунікативної активності дітей із загальним недорозвитком мовлення (ЗНМ) ІІІ рівня.

Об'єкт дослідження – процес формування комунікативної активності у дітей старшого дошкільного віку з порушеннями мовлення.

Предмет дослідження – формування комунікативної активності у дітей старшого дошкільного віку із загальним недорозвитком мовлення ІІІ рівня засобами інноваційних технологій.

Відповідно до проблеми, мети, об'єкта, предмета були визначені **завдання дослідження**:

1. Проаналізувати основні теоретичні поняття досліджувальної проблеми: комунікативна активність, діти сторшого дошкільного віку із загальним недорозвитком мовлення; інноваційні технології.

2. Виявити критерії та рівні комунікативної активності старших дошкільників із ЗНМ.

3. Розробити методику формування комунікативної активності у дітей старшого дошкільного віку із ЗНМ (ІІІрівня) засобом інноваційних технологій.

4. Підвести підсумки експериментального дослідження формування комунікативної активності у дітей старшого дошкільного віку із загальним недорозвитком мовлення ІІІ рівня засобами інноваційних технологій.

Методи дослідження. Серед методів дослідження були обрані методи аналізу, синтезу, порівняння, систематизації даних наукових джерел з досліджуваної проблематики, методи спостережень.Вони сприяли аналізу наукових досліджень, ключових понять, критеріїв і показників порушень комунікативної активності, рівнів сформованості комунікативної активності. В наукових пошуках методики формування комунікативної активності у дітей старшого дошкільного віку з ЗНМ використовували метод педагогічного моделювання; формувальний експеримент

Експериментальна база дослідження: Комунальна установа "Інклюзивно ресурсний центр" Новолатівської сільської ради. Дослідженням було охоплено 1 1 дітей п’ятого року життя.

. **Практичне значення здобутих результатів** полягає в: можливості використання матеріалів дослідження в освітньому процесі закладів дошкільної освіти компенсуючого типу, інноваційно-ресурсних центрах, для вчителів-логопедів, педагогів-вихователів, на курсах підвищення кваліфікації педагогічних кадрів.

Публікації. Основні положення та результати дослідження висвітлено у публікаціях :Деркач З. Використання інноваційних технологій у формуванні комінікативної активності немовленнєвих дітей молодшого дошкільного віку "Наукові здобуткі студентів з дошкільної та спеціальної освіти“:збірник наукових і науково-методичних праць студентів до ІІІ Всеукраїнської науково-практичної конференції «Дошкільна освіта: проблеми, пошуки, інновації» (11-12 травня 2023 р.). Випуск 14. Кривий Ріг, 2023, С.59-60.

Деркач З. Практика застосування інноваційних технологій при роботі з немовленнєвими дітьми старшого дошкільного віку. XXXIII Міжнародна

науково-практична конференція "World trends,realiries and modern problems", 21-23 серпня 2023 р., Гельсінкі,Фінляндія, С.

Структура та обсяг кваліфікаційного дослідження . Робота складається зі вступу, двох розділів, висновків до кожного розділу, загальних висновків, списку використаних джерел (40) і додатків. Загальний обсяг 90 сторінок.

РОЗДІЛ 1 ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ КОМУНІКАТИВНОЇ АКТИВНОСТІ У ДІТЕЙ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ ІЗ ЗАГАЛЬНИМ НЕДОРОЗВИТКОМ МОВЛЕННЯ

1.1. Аналіз досліджень процесу формування комунікативної активності у дітей із загальним недорозвитком мовлення .

Однією із актуальних проблем сучасної спеціальної освіти, зокрема логопедії, є комплексна діагностика і корекція порушень мовлення у дітей старшого дошкільного віку. Загальна нестабільність демографічної ситуації в країні, сучасні воєнні події, низька якість життя, обумовлюють постійне зростання кількості дітей, у яких реєструють різноманітні відхилення в психофізіологічному розвитку, зокрема мовленнєвому розвитку.

Останніми роками питання надання допомоги таким дітям визначається як один із пріоритетних напрямів у царині інклюзивної освіти. Саме в логопедії проблема виявлення, діагностики і корекції порушень мовленнєвого розвитку дітей є найактуальнішою у процесі розвитку особистості.

Одним з перших видів діяльності, в онтогенезі дитини є мовленнєве спілкування. Мовленнєве спілкування виступає основою розвитку особистості дошкільника. Через спілкування дитина пізнає навколишній світ, проходит її соціалізація, формується образ”Я”, засвоюються культурні цінності,проходить формування та розвиток власного внутрішнього світу, дитина виступа активним суб’єктом взаємодії.

Комунікація, мовлення дошкільника є важилем встановлення суб єктної взаємодії з довкіллям, відбувається соціалізація дитини. На основі теорії мовленнєвої діяльності пояснюється контексне мовленнєве спілкування. . Вчені розуміють мовленнєве спілкування як специфічну форму взаємодії людей у процесі їх пізнавально-трудової діяльності, що складається з комунікативних актів, у яких беруть участь комуніканти – різні люди, що продукують висловлювання (тексти) та інтерпретують їх [18].

Науковець Н.Павлова акцентує, що у дітей дошкільного віку існують паралельно дві сфери мовленнєвого спілкування:

- спілкування з дорослими – педагогами, членами сім’ї, знайомими та незнайомими людьми;

- спілкування з дітьми – однолітками, меншими за віком, старшими за віком дошкільниками та дітьми шкільного віку, як знайомими, так і незнайомими [18].

Потреба в мовленнєвому спілкуванні розвивається впродовж усього періоду дошкільного віку. Успіх взаєморозуміння у мовленнєвому спілкуванні залежить від того, наскільки сформовані в дітей комунікативно-мовленнєві здібності, мовна мовленнєва та комунікативна компетенції.

У наукових дослідженнях М.Вашуленка визначено, що мовна компетенція – це засвоєння та усвідомлення мовних норм, які історично склалися у фонетиці, лексиці, граматиці, орфоепії, семантиці, стилістиці, та адекватне їх застосування в будь-якій людській діяльності у процесі використання певної мови[38] .

Під мовленнєвою компетенцією учені, зокрема доктор педагогічних наук Алла Богуш, розуміють уміння адекватно, доречно й практично користуватися мовою в конкретних ситуаціях – висловлювати свою думку, бажання, наміри, прохання тощо, застосовуючи для цього мовні, немовні (міміка, жести, рухи), інтонаційні засоби виразності мовлення. Результатом сформованості як мовної, так і мовленнєвої компетенцій є комунікативна компетенція, під якою розуміють, за визначенням Алли Богуш, комплексне застосування мовних і немовних засобів з метою комунікації, спілкування у конкретних соціально-побутових ситуаціях, уміння орієнтуватись у ситуації спілкування, ініціативність у спілкуванні[6].

У Базовому компоненті дошкільної освіти окреслено мету сучасної лігводидактики на етапі дошкільного дитинства. Це – формування комунікативно-мовленнєвої компетентності дитини дошкільного віку, зокрема здатності дитини виражати свої бажання, наміри, а також давати пояснення своїм діям та їх змісту за допомогою мовних і немовних засобів. Показником компетентності є здатність дитини будувати своє мовне спілкування з іншими людьми в різних життєвих ситуаціях[39].

Важливою психологічною умовою оптимізації комунікативної діяльності особистості, комунікативної активності в діяльності та комунікативної підготовки виступають комунікативні установки учасників спілкування. Наявність негативної комунікативної установки та низької комунікативної толерантності серед комунікативних особливостей особистості не сприяє виникненню позитивного

психологічного клімату та оптимальних процесів спілкування у групі, розвитку емпатійних здібностей, потреби у спілкуванні, а тому і комунікативної активності в цілому. Показниками адекватної комунікативної активності виступають середній та вище середнього рівні потреби у спілкуванні, позитивні комунікативні установки, високий рівень розвитку комунікативних якостей та їх актуальність у системі ціннісних орієнтацій, індивідуалізований формат організації взаємодії учасників навчального процесу. Експериментально доведено, що досягнення зазначеного рівня комунікативної активності сприяє домінуванню продуктивних мотивів навчання у структурі комунікативної підготовки учнів та супроводжується актуалізацією цінностей-віднопіень до навчання та пізнавальної активності. Комунікативна активність за Н.Павловою виступає невід'ємною характеристикою особистості, як суб'єкта спілкування. Комунікативна активність проявляється у комунікативних особливостях особистості та в ефективності спілкування в результаті взаємодії учасників освітнього процесу. Компонентами комунікативної активності виступають потреба у спілкуванні, як мотиваційна основа (комунікативні установки, мотиви спілкування), комунікативні якості, що характеризують особистість у процесі спілкування (знання, вміння та навички, комунікативні властивості), стиль спілкування, як прийоми та методи реалізації комунікативної активності, організація взаємодії учасників освітнього процесу з використанням сучасних освітніх електронних ресурсів[18].

Отже, проблемою мовленнєвого розвитку дітей дошкільного віку цікавляться та досліджують науковців різних напрямів: фізіології, психології, лінгвістиці, нейропсихології. Під час розгляду різних аспектів формування мовленнєво-мовної системи в ранньому і молодшому дошкільному віці, а також взаємозв'язку мовленнєвого і немовленнєвого розвитку дітей, дослідники продовжують однозначно висловлювати думку про те, що знання про специфіку оволодіння мовленням потребують розширення й уточнення [18]. Особливо актуальною є проблема в сучасній логопедії.

При визначенні поняття «комунікативна активність» виходимо з наукових робіт М. Лісіної, Ю. Рібцун, О. Волошиної та Н. Базими, в які розглядали комунікативну активність як форму соціальної взаємодії дитини з дорослими й

однолітками. Саме для дітей старшого дошкільного віку мають значення такі показники комунікативної активності: швидкість встановлення контактів у спілкуванні, швидкість реакції на дії партнерів, прагнення до постійності у спілкуванні; відсутність ізольованості; широта кола спілкування; відсутність втоми від тривалого перебування у колі незнайомих людей, легкість переходу від одних дітей до інших в іграх; товариськість у новій обстановці, емоційна розкутість; варіативність у способах спілкування з однолітками [22].

Приєднуємось до визначення комунікативної активності дітей старшого дошкільного віку, яку надала А. Богуш. Дослідниця розглядає комунікативну активність в аспекті комплексного застосовування дитиною мовних і немовних засобів (міміка, жести, рухи) з метою комунікації [7, с. 58]. Тоб то формується відповідно до старшого дошкільного віку активний словник, правильна звуко та слововимова, уміння точного вживання у спілкуванні та навчальній діяльності засобів діалогічної та монологічної мови.

Розглянемо комунікативну активність старших дошкільників з порушенням мовлення, а саме загальним недорозвитком мовлення. Загальне недорозвинення мовлення (ЗНМ) – складне мовленнєве порушення, при якому у дитини з нормальним слухом та інтелектом порушуються усі компоненти мови: лексика, фонетика, граматика. Мовленнєвий недорозвиток може бути виражений в різному ступені: від повної відсутності мовленнєвих засобів спілкування до розгорнутого мовлення з окремими елементами лексико-граматичного та фонетичного недорозвитку[40].

Н.Павлова стверджує, що тлумачення загального недорозвинення мовлення потребує оновлення і уточнення з урахуванням сучасних психолінгвістичних позицій. Окрім класичного визначення ЗНМ в джерелах спеціальної літератури зазначається його сучасне тлумачення. Так, у понятійно термінологічному словнику загальне недорозвинення мовлення – це різні складні мовленнєві розлади, при яких у дітей порушене формування усіх компонентів мовленнєвої системи за нормального слуху та інтелекту [5]. Певні специфічні труднощі у формуванні зв’язного мовлення наявні у дітей із загальним недорозвиненням мовлення. Обмеженість словникового запасу, відставання в оволодінні граматичною будовою рідної мови ускладнюють процес розвитку зв’язного мовлення, перехід від діалогічної форми мовлення до контекстної.

За дослідженнями В. Тищенко, І. Марченко, М. Шеремет відомо, що у дітей з ЗНМ відзначаються труднощі програмування змісту розгорнутих висловлювань та їх мовленнєвого оформлення. Для їх висловлювань (переказ, оповідання) характерними є порушення зв'язності і послідовності викладу, смислові пропуски, явно виражена «невмотивована» ситуативність і фрагментарність, низький рівень користування фразовим мовленням [33].

В. Воробйова та С. Шаховська зазначають, що зв'язне мовлення дітей із ЗНМ недосконале за своєю структурносемантичною організацією, у них виявляються значні труднощі в програмуванні висловлювання, синтезуванні окремих елементів у єдине структурне ціле, у відборі матеріалу з тією чи іншою метою. Характерним для дітей із ЗНМ також є порушення формування синтаксичної структури речення [2]. Спонтанний розвиток мовлення дітей із ЗНМ протікає уповільнено й своєрідно, внаслідок чого різні ланки мовленнєвої системи тривалий час залишаються несформованими [8]. Основним завданням логопедичного впливу на дітей з загальним недорозвитком мовлення є – навчити їх зв'язно та послідовно, граматично та фонетично правильно виражати свої думки, розповідати про події з оточуючого життя. Це має важливе значення для навчання в школі, спілкування з дорослими та дітьми, формування особистісних якостей. Розвиток зв'язного мовлення у дошкільників із ЗНМ відбувається з урахуванням етапів корекції порушень звуковимови та на матеріалі звуків, які правильно вимовляються дитиною з метою формування мовленнєвих засобів зв'язного висловлювання та удосконалення навички діалогічного та монологічного мовлення у процесі предметнопрактичної діяльності та на спеціальних заняттях.

Відповідно, порушення комунікативної функції мовлення у дітей старшого дошкільного віку із ЗНМ, в основному, виражається в зміні вищевказаних характеристик у бік зниження потреби в спілкуванні у вигляді недостатньої сформованості діалогічної форми взаємодії і відсутності комментування при здійсненні ігрової діяльності, а також у проявах особливостей поведінки та невміння орієнтуватися в ситуаціях спілкування.

Таким чином, при вирішенні корекційних завдань у роботі з дітьми із ЗНМ необхідно включити дитину із ЗНМ в активні дії під час гри, рухової

колективної діяльності та навчально-виховної діалогічної поведінці з педагогом, дітьми і всередині сім'ї.

Н.Павлова вважає, що формування комунікативної активності дошкільників із ЗНМ відбувається засобами сенсорного компонента, що сприяє формуванню комунікації та практичного досвіду роботи з дітьми зазначеної категорії.

Також науковець стверджує, що без повноцінного розуміння звернених сигналів (як вербальних, так і невербальних) діти з ЗНМ не наслідують діяльності оточення, не включаються в активну взаємодію всередині ігрових ситуацій, не ініціюють діалогічне співробітництво і не підтримують його.

Отже, Н.Павлова робить висновок, що у старших дошкільників із ЗНМ без становлення процесів сенсорики, зверненого мовлення неможливе формування комунікативної активності[18].

Т. Ушакова запропонувала модель мовленнєвого механізму: сприйняття мовлення (переробка акустичних сигналів); вимовляння (переробка внутрішнього наказу для артикуляційних органів); переробка і зберігання слів: їх звучання, значення та співвідношення [29].

Формування мовленнєвої діяльності відбувається в процесі сприйняття зверненого мовлення й умінні користуватися одиницями мови. Поява мовленнєвої функції можлива тільки з формуванням мовленнєвих зон мозку і їх зв’язку з іншими ділянками кори головного мозку. Умовами становлення процесу мовленнєвого розвитку необхідна низка певних умов:дитина повинна бути психічно і соматично здоровою; мати нормальні розумові здібності; мати повноцінні слух і зір; володіти достатньою психічною активністю; мати потребу в мовленнєвому спілкуванні; мати повноцінне мовленнєве оточення.

Розглянемо групу методів, які сприяють формуванню комунікативної активності у дітей із ЗНМ. Н. Павлова стверджує, що для процесу успішного формування комунікативних навичок у дітей старшого дошкільного віку із ЗНМ будуть такі методи: наочний метод – безпосереднє спостереження й опосередкований розгляд, перегляд відеорядів для розвитку узагальнюючої функції понять; словесний метод - використання художнього слова (казки, віршовані твори, загадки, розповідь без показу); практичний метод – це дидактичні ігри, драматизації, інсценування,

хороводні ігри для виховання культури поведінки, збагачення пасивного й активного словників[18].

Методи формування комунікативної активності забезпечують набуття і формування у дітей невербальних та вербальних умінь, забезпечують ефективну взаємодію. Основними елементами методів є прийоми. Зокрема, для формування комунікативних навичок у дітей із ЗНМ щодо наочності й емоційності провідними є ігрові і наочні, а потім, як зазначалося вище, словесні прийоми. Ігрові практичні прийоми можуть бути як словесними (зразок вимови звука і показ малюнка, номінація нового слова і показ об'єкта, що воно позначає), так і наочними (показ ілюстративного матеріалу, малюнків, іграшок, рухів чи дій, зокрема стану органів артикуляції при вимові звуків).

Також науковець Н.Павлова, стверджує, що словесні прийоми формування комунікативної активності - це вироблені розуміння, що кожне слово несе певне смислове навантаження. Лише після того як дитина усвідомить цей факт, можлива активізація мовленнєвої комунікації.

Наочні прийоми виявляються найдієвішими і використовуються не лише для підкріплення інших, а й беруть на себе провідну роль для комунікації, зокрема формують альтернативну комунікацію, що дозволяє через використання, наприклад, фотографічного розкладу і піктограм сформувати діалогічну структуру спілкування та працювати над побудовою внутрішнього мовлення та збагаченням пасивного словника.

1.2. Характеристика мовленнєвого порушення з загальне недорозвинення мовлення.

На сучасному освітньому етапі спостерігається збільшення кількості дітей з мовленнєвими порушеннями . За визначенням Л. Лопатіної [24], дошкільники з ТПМ – це діти з ураженням центральної нервової системи (ЦНС) або проявами перинатальної енцефалопатії, що обумовлює часте поєднання в них стійкого мовленнєвого розладу з різноманітними особливостями психічної діяльності. Відповідно до визначення, група дітей з тяжким порушенням мовлення досить велика

та містить об’ємний і варіативний діапазон проявів мовленнєвого неблагополуччя, причиною якого є негативні фактори домовленнєвого етапу розвитку, зокрема у перинатальному періоді. Враховуючи взаємообумовлений вплив факторів відсутності мовлення і психічного розвитку, дана група порушень посідає чільне місце в статистиці найбільш виражених розладів у дітей дошкільного віку. Це пов’язано з різноманітністю причин, що обумовлюють ТПМ і обтяжують їх протікання.

Формування мовлення та його розвиток відбувається в процесі соціалізаці дитини. Також велику роль відіграє соціальне оточення дитини. Негативну роль в становленні мовленнєвого розвитку дитини відіграють такі фактори: психологічні особливості матері (тривожність, самовразливість, інфантильність, імпульсивність, емоційна холодність), несприйняття з боку одного з батьків, неповна родина, конфліктні взаємини всередині родини, зміна в структурі сім’ї (смерть, хвороба близьких, розлучення), виховання на дві родини, різка зміна життєвого стереотипу і типу виховання, неадекватний тип виховання («кумир», гіпер- чи гіпоопіка, незлагодженість у виховальних позиціях батьків). По мірі зростання і розвитку дитини коло психотравмуючих ситуацій значно розширюється за рахунок впливу значень зовнішнього середовища, що збільшується. Негативним фактором є також білінгвізм, якщо оточення дитини не дотримується принципу «одна людина – одна мова».

Отже, більшість наведених етіологічних факторів справляють свій негативний вплив на достатньо ранніх періодах розвитку і навіть до становлення мовленнєвої функції, а тому вони мають обов’язково враховуватися при вивченні природи ЗНМ у дошкільників.

Загальнеь недорозвинення мовлення може бути виражене в різному ступені: від повної відсутності мовленнєвих засобів спілкування, до розгорнутого мовлення з окремими елементами лексико-граматичного та фонетичного недорозвитку.

Загальне недорозвинення мовлення являє собою порушення всіх аспектів і сторін мовної системи: лексичної, фонетичної, грамматичної. Існує чотири рівня недорозвитку мовлення. Привести до подібного розладу може кілька факторів: внутрішньоутробна гіпоксія плода, що призводить до ураження ЦНС; конфлікт резус-факторів крові матері і плода; асфіксія плоду під час народження – такий стан

характеризується недоліком кисню і може привести до задухи або уявної смерті; отримання дитиною травм безпосередньо під час пологової діяльності; пристрасть вагітної до шкідливим звичкам; несприятливі умови праці чи проживання в період вагітності.

Крім цього, подібний розлад може розвиватися вже після появи немовляти на світ. Сприяти цьому можуть: часті гострі захворювання різної етіології; наявність будь яких хронічних недуг; перенесені черепно-мозкові травми. Варто відзначити, що ЗНМ може виникати при таких недугах: дизартрія; ринолалія; алалія; афазія.

- ЗНМ І рівня – характеризується повною відсутністю зв'язного мовлення. В медичній сфері такий стан носить назву «немовленнєві діти». Дошкільники спілкуються за допомогою спрощеної мови або белькотіння, а також активно жестикулюють;

- ЗНМ ІІ рівня – спостерігається початковий розвиток загального мовлення, але запас слів залишається бідний, а дитина допускає велику кількість помилок під час вимови слів. У таких випадках максимум, що може дитина – вимовити просте речення, яке буде складатися не більш ніж з трьох слів;

- загальний недорозвиток мовлення ІІІ рівня – відрізняється тим, що діти можуть складати пропозиції, проте смислове і звукове навантаження розвинена недостатньо;

- ЗНМ IV рівня – найбільш легка стадія недуги. Це пояснюється тим, що дитина розмовляє досить добре, мова практично не відрізняється від однолітків,але спостерігаються порушення під час вимови і побудови довгих фраз.

Дошкільники із загальним недорозвитком мовлення починають вимовляти свої перші слова порівняно пізно – в три або чотири роки. Мова при цьому практично незрозуміла оточуючим і неправильно оформлена. Це стає причиною того, що у дитини починає порушуватися вербальна діяльність, а іноді може спостерігатися: порушення пам'яті; зниження розумової діяльності; відсутність інтересу до пізнання нового; втрата уваги.

У дітей з першим рівнем ЗНМ спостерігаються такі прояви: замість слів присутній лепет, який доповнюється великою кількістю жестів і багатою мімікою;

спілкування здійснюється реченнями, що складаються з одного слова, зміст яких досить важко зрозуміти; обмежений запас слів; порушення у побудові слів; розлад у вимові звуків; дитина не може розрізняти звуки.

Недорозвиток мовлення 2 рівня характеризується такими порушеннями: спостерігається відтворення фраз, що складаються не більш ніж з трьох слів; словниковий запас дуже бідний у порівнянні з тією кількістю слів, які застосовують однолітки дитини; діти не в змозі зрозуміти значення великої кількості слів; відсутність розуміння різниці між числами; нераціональне застосування прийменників і відмінків; звуки вимовляються з множинними спотвореннями; фонематичні сприйняття сформовано в недостатній мірі; неготовність дитини до звукового аналізу зверненої до нього мови.

У дошкільників з другим рівнем недорозвитку мовлення присутні в мовленні прості висловлювання, діти можуть не відповідати на питання, не приймати участь в розповіді; словниковий рівень низький; не володіють навичками словотворення; порушена структура складів, низький фонематичний слух, не володіють звуковим аналізом та синтезом.

У дошкільників третього рівня недорозвитку мовлення присутнє усвідомлення фразового мовлення, але основу складають прості речення; утруднення з побудовою складних фраз; збільшується активний словник, порівняно з дітьми із ЗНМ другого ступеня; дитина допускає помилки з застосуванням прийменників і узгодженням різних частин мови; незначні відхилення у вимові і фонематическом сприйнятті.

У дошкільників четвертого рівня загального недорозвитку мовлення можуть бути специфічні труднощі зі звуковимовою та повторенням слів, у яких велика кількість складів; рівень фонетичного розуміння знижений; діти допускають помилки під час словотворення;широкий словниковий запас; присутній незначний розлад логічного викладу.

Якщо такі розлади не корегувати, це може призвести до повної відсутності мовлення; емоційній замкненість дитини; труднощах в навчанні.

В нашому дослідженні розгляне формування комунікативної активності старших дошкільників із загальним недорозвиненням мовлення III рівня.

1.4. Інноваційні технології як засіб активізації мовлення дошкільників.

Унікальність , особлива значимість дошкільного дитинства як самоцінного періоду життя людини відображена у вітчизняних та зарубіжних психолого-педагогічній науці. Інноваційні педагогічні технології, за І.М. Дичківською, –це «цілеспрямоване, систематичне і послідовне впровадження в практику оригінальних, новаторських способів, прийомів педагогічних дій і засобів, визначення його мети до очікуваних ре-зультатів [7].

Відзначимо, що загалом термін «інноваційні педагогічні технології» отримав досить широке поширення в контексті сучасної дошкільної освіти. Таким чином, окреслене поняття наповнюється різним змістом, як: інструментарій; цілеспрямоване використання об'єктів, подій та відносин в освітньому корекційному процесі; система інноваційних методів, способів і засобів навчання, виховання і розвитку особистості дитини в сучасних соціокультурних умовах і ін.

Ідеї інновацій виникають в умах окремих людей і цілих груп. Реалізовуючись на практиці, вони стають власне інноваціями. Інноваційні педагогічні технології, системи навчання і виховання дошкільнят відрізняються варіативністю, своєрідністю і специфікою прояву на практиці, бо вони відображають рівень педагогічної майстерності та творчості.

Вибір інноваційної педагогічної технології педагогом багато в чому залежить від того, наскільки педагогічна технологія сприймається і ідентифікується педагогом, наскільки вона відповідає його особистісним якостям і психологічними характеристиками, наскільки педагог має уявлення про призначення технології, форми і методи, за яких реалізація технології на занятті буде найбільш ефективна і оптимально затратна за часом [8].Взаємодія педагога з дітьми орієнтована на постановку дитини в пози-цію суб'єкта дитячої діяльності, розвиток самостійності, ініціативи, допитливості, довільності поведінки, комунікативних та інтелектуальних здібностей [9, с. 37].Усе ширше в практиці дошкільного закладу освіти використовуються сучасні інформаційні технології: мультфільми, дитячі розвиваючі комп'ютерні ігри, мульти-медійні презентації, інтелектуальні карти знань,

інтерактивні плакати та ін. Водночас, за всіх переваг їх використання для збагачення соціокультурного досвіду дітей за рахунок розширення віртуального освітнього простору, не можна забувати про важливість накопичення дитиною різно-манітного сенсорного досвіду традиційним шляхом пізнання світу. Домінування комп'ютерних ігор таїть небезпеку деформації досвіду соціальної взаємодії з дорос-лими і однолітками [10, с. 312].Не менш привабливими в контексті їх використання в сучасних ДЗО є ігрові інноваційні технології. Мета технологій навчання через гру передбачає дидактичну, виховну та соціальну цілі. Н. Губанова слушно стверджувала, що ігрові технології є «фундаментом» усієї до-шкільної освіти. Ігри мають розважальні, комунікативні, пізнавальні, навчальні, роз-виваючі, коригувальні функції [12, с. 61]. Особливість ігрових технологій психологічний механізм ігрової дії, що спирається на власні переваги особистості, адже передбачає розкриття у дитини таких яко-стей як допитливість, пізнавальність, твор-чі якості. Гра для дитини це є навчання і праця. Гра –спосіб пізнання навколишньо-го середовища. Вона не тільки допомагає дитині долати труднощі, що зустрічаються в житті, але також формує її організаторські здібності, підвищує бажання до пі-знання навколишнього середовища [9, с. 40-41]. Ігрова технологія забезпечує особистісну мотиваційнувключеність кожного учня, що значно підвищує результативність даної форми освітньої взаємодії. У дітей формуються здатності аналізувати, порівнювати, узагальнювати, враховувати причинно-наслідкові зв'язки, досліджувати, систематизувати свої знання, обґрунтовувати власну точку зору, генерувати нові ідеї, що підвищує продуктивність їх творчої та інтелектуальної діяльності [1, с. 68].

Таким чином, сучасні інноваційні педагогічні технології активно мають використовуватися в освітній, виховній та методичній роботі кожного закладу освіти. Під час використання сучасних педагогічних технологій в освітньому процесі з'являються нові можливості для реалізації дидактичних принципів індивідуалізації і диференціації, корекції розвитку здобувачів освіти, що позитивно впливає на розвиток їх пізнавальної діяльності, творчої активності і свідомості.

Тяжкі порушення мовлення обмежують пізнавальні можливості дітей, породжують емоційно-вольову незрілість, слабку регуляцію довільної діяльності, порушення окремих видів гнозису й праксису та виражену моторну незручність. У

дітей цієї групи вкрай низька працездатність. Корекційна робота з такими дітьми звичайними методами і прийомами не завжди дає ефективні результати. Діти з тяжкими порушеннями мовлення потребують додаткової стимуляції. Тому спеціальне середовище одночасно забезпечує розвиток сенсорно-перцептивної сфери дітей, стимулюючи їхню мовленнєву активність [1, 2].

Теоретичний аналіз обраної проблеми, проведений аналіз даних спеціальної педагогічної, психологічної і медичної літератури підтвердив актуальність дослідження. Важливими напрямами наукових досліджень у вітчизняній та зарубіжній спеціальній педагогіці є розробка спеціальних засобів , «обхідних шляхів», технологій навчання дітей з особливостями психофізичного розвитку, що необхідні для задоволення їхніх особливих освітніх потреб. Серед різноманіття цих ресурсів особливе місце завжди займали інформаційно-комунікаційні засоби та технології.

Результати досліджень щодо вивчення питань тяжких мовленнєвих порушень свідчать, що у осіб-логопатів виникають значні труднощі у сприйманні та породженні мовленнєвих висловлювань (Л. Бартєнєва, Л. Вавіна, О. Гопіченко, Е. Данілавічуте, О. Жильцова, Р. Лєвіна, І. Мартиненко, Н. Пахомова, М. Савченко, Є. Соботович, Л. Спірова, В. Тарасун, В. Тищенко, Л. Трофименко, Н. Чередніченко, М. Шеремет та ін.).

За основними групами логопедичні технології поділяються на:

- Інформаційно-комунікаційні - методи взаємодії з інформацією.
- Дистанційні освітні технології (використовувані при організації роботи з батьками).
- Інноваційні психокорекційні технології: арт-терапія, казкотерапія, психосоматична гімнастика тощо.
- Педагогічні технології з використанням нетрадиційних для дефектології прийомів.
- Здоров'язберігаючі технології: кріотерапія, дихальні гімнастики тощо.
- Змішані технології - традиційні логопедичні технології з використанням нововведень.

Розглянемо інформаційно-комунікаційні технології. Дослідники зазначають, що використання комп’ютерних технологій у спеціальних освітніх, медичних або

реабілітаційних установах дає підстави визнати ефективність їх впровадження для різного роду підтримки та корекції порушень розвитку; у процесі корекційного навчання, зокрема, логопедичного впливу. З комп'ютерною підтримкою спостерігаються значний інтерес та підвищення рівня мотивації дітей-логопатів, активізація їхньої пізнавальної діяльності, розвитку логічного мислення та мовлення [1, 2, 3, 4].

Впровадження інформаційно-комунікаційних технологій (ІКТ) сьогодні є одним із важливих та інноваційних напрямів роботи в корекційно-освітньому процесі. Головною метою використання інновацій є удосконалення системи логопедичного впливу з урахуванням виду та ґенезу мовленнєвого порушення, етапу його корекції, а також особистісних індивідуально-типологічних та вікових особливостей дітей-логопата.

На ефективність інформаційно-комунікаційних технологій як інноваційного засобу, вказували сучасні дослідники (Т. Архіпова, О. Гончарова, О. Качуровська, Т. Королевська, О.Кукушкіна, О. Легкий, Н. Малофеєв, С. Миронова, Б. Мороз, М. Шеремет та ін.) підтверджують, що для осіб із порушеннями мовлення ІКТ-засоби забезпечують [1, 2, 4]: цікавий зворотний зв'язок; швидкий емоційний контакт логопеда з особою-логопатом; вибір, дозованість і контроль інформації; можливість проведення порівняльної діагностики дистанційно; зручне перенесення частини лого-корекційної роботи в домашні умови; дистанційна корекційна робота ; виготовлення різноманітного якісного дидактичного матеріалу.

Дослідниця О.Ласточкіна, відзначає, що у сучасних наукових та методичних розробках щодо застосування ІКТ-засобів у логопедичній роботі висвітлено існування таких програмово-технічних продуктів: *для обстеження*, *корекції*, *розроблення дидактичного лого-матеріалу*, *розвивальні* (побудовані за принципом інтерактивних мультимедіа енциклопедій чи мультфільмів), *візуалізації мовлення* (виконують фізичний та логічний аналіз параметрів відтворюваних звуків), *розпізнавання мовлення*, *параметрів звука* (аналізують фізичні параметри звуків – висота, спектр, тембр, амплітуда, довжина мовленнєвого видиху та ін), *локальні програми* (призначені для роботи на комп'ютері без використання комп'ютерних мереж), *програми для інтернет мереж* (комп'ютерні програми, що дозволяють

працювати дистанційно з використанням мережі Інтернет на персональних комп'ютерах, ноутбуках, планшетах, смартфонах з операційними системами «Android», iOS Apple, Windows Phone або інших версій) [4].

Серед класичних, часто використовуваних варто назвати комплекс «Speech Viewer- 3» (розробка корпорації IBM), серію лого-тренажерів «Дельфа», українську розробку (2006) – комп'ютерний україномовний навчально-програмний комплекс «Адаптація-Лого» та інші засоби [4].

Менш відомими, але прогресивними є Програмово-індикаторний комплекс БЗЗ «ЛОГО» , а також розробки українських дослідників – Комп'ютерна програма «Домашній Логопед-intellect» та Інтернет-додаток «Балакунчик».

О.Ласточкіна так описує зазначені комплекси.

Комплекс БЗЗ «ЛОГО» (логотерапевтичний комплекс на основі біологічного зворотного зв'язку – БЗЗ) для профілактики та корекції мовленнєвих розладів з успіхом застосовується у практиці логопедів, логоневрологів, фонопедів, фоніатрів, дефектологів, психологів, психотерапевтів в установах охорони здоров'я та соціального захисту: дитячих і дорослих поліклініках, центрах відновлювального лікування, реабілітації, у медико-педагогічних центрах, психоневрологічних відділеннях та диспансерах, відділеннях неврозів і мовленнєвих патологій, санаторіях та профілакторіях [17].

Призначення комплексу БЗЗ «ЛОГО»:

- корекція і оптимізація мовленнєвого дихання, формування злитого, емоційно-забарвленого, вільного мовлення без зусиль і мовленнєвих судом;
- лікувально-корекційний ФБК-тренінг (функціональне біологічне керування) при розладах фонації, функціональних дисфоніях, мовленнєвій тривозі, заїканні;
- профілактика та корекція порушень психоемоційного стану, психосоматичних розладів і невротичних порушень, викликаних наявністю мовленнєвих порушень;
- діагностика функціонального стану при мовленнєвих навантаженнях;
- діагностика психоемоційного стану;
- подолання комунікаційних бар'єрів, поліпшення соціалізації;

– розвиток вищих психічних функцій і вольових якостей;

– профілактика захворювань голосового апарату у фахівців мовленнєвих професій;

– формування стійких навичок саморегуляції, підвищення адаптивних можливостей організму.

Комплекс БЗЗ «ЛОГО» містить такі елементи:

– індикатор комп'ютерний поліграфічний «УСО-01» із програмним забезпеченням

«Амалтея» (реєстраційне посвідчення ФСР 2011/10250);

– портативний комп'ютер (ноутбук);

– методичний посібник, що містить практичні рекомендації для проведення діагностичної, тренувальної, корекційної та реабілітаційної роботи;

– консультаційний семінар «Апаратно-програмні комплекси на основі технології функціонального біокерування (ФБК) з біологічним зворотним зв'язком (БЗЗ)».

Комплекс БЗЗ «ЛОГО» може працювати у таких режимах: «Діагностика», «КардіоФБК», «ЕМГ-ФБК» та «Видих» [17].

Режим «Діагностика» призначено для вивчення окремих електрофізіологічних показників (частоти серцевих скорочень, рівня м'язової напруги та периферичної температури), а також для комплексного моніторингу за кількома показниками одночасно.

Режим «Кардіо-ФБК» дозволяє проводити сеанси щодо формування діафрагмально-релаксаційного типу дихання, що призводить до оптимізації навантаження на серцево-судинну систему, нормалізації вегето-судинного тонусу, зняття психоемоційного напруження.

Режим «ЕМГ-ФБК» дає можливість проводити сеанси, призначені для зниження загальної м'язової напруги, відновлення «м'язового почуття», формування навичок м'язового розслаблення.

Режим «Видих» призначено для вироблення навички оптимального мовленнєвого дихання, формування і розвитку навичок артикуляції, фонації, а також для оволодіння просодичними компонентами мовлення. На всіх етапах корекції

мовлення, можна здійснювати його аудіозапис під час сеансу з подальшим прослуховуванням.

Широкі мультимедійні та ігрові можливості, реалізовані програмним забезпеченням ТОВ «Амалтея», підвищують мотивацію до навчання як у дорослих, так і у дітей, починаючи з 4 років; вони сприяють досягненню результатів за мінімально можливі терміни. Програмне забезпечення комплексу БЗЗ «ЛОГО» дозволяє вести індивідуальні карти пацієнтів, формує базу даних з результатами всіх проведених сеансів.

Зміст Програмово-дидактичного комплексу «Логомер-2» повністю відповідає вимогам часу, умовам, у яких працюють сучасні логопеди та дефектологи. Більшість логопедичних кабінетів обладнано комп'ютерами або ноутбуками, але при цьому у них часто відсутні Інтернет-мережі та спеціалізовані програми, що дозволяють оперативно добирати й використовувати матеріали для обстеження мовлення дітей із мовленнєвими розладами і проведення відповідних логокорекційних занять [6].

База інтерактивних ігор МЕРСІБ дозволяє виконатит ці завдання найбільш ефективним для дитини способом – у грі, адже освітні стандарти підкреслюють статус дитини як «людини, яка грає», тобто акцентують увагу педагогів на необхідності більше приділяти уваги процесу гри.

Ігрове середовище комплексу «Логомер-2» містить завдання в ігровій формі для розвитку всіх компонентів мовленнєвої системи:

- інтерактивна артикуляційна гімнастика;
- дихання – 8 ігор;
- моторика – 3 гри;
- фонематичне сприймання та фонематичний слух – 12 ігор;
- звуконаслідування – 4 гри;
- звуковимова – 16 ігор;
- складова структура слова – 5 ігор;
- граматична будова – 6 ігор;
- лексика – 13 ігор;
- зв'язне мовлення – 7 ігор;
- підготовка до читання – 7 ігор.

Усі 90 ігор і вправ комплексу «Логомер-2» забезпечують для фахівців можливість вибору: застосовувати ігри на етапі знайомства з дитиною, в процесі діагностики або використовувати їх на індивідуальних чи фронтальних заняттях, підвищуючи мотивацію дітей до навчально-ігрової діяльності.

Відповідаючи вимогам часу, а також освітнім стандартам, інтерактивні ігри комплексу «Логомер-2» виконують такі функції [6]:

- є елементом комп'ютерного середовища, що враховує вікові особливості дитини;
- поребують участі дорослого та спільної з дитиною діяльності;
- мають відповідно до вимог естетичне оформлення і наповнення;
- формують у дітей навички та вміння, необхідні за нормами вікового розвитку;– створюють ситуацію успіху і досягнення мети; – стимулюють пізнавальний розвиток дітей.

У комплекті з іграми розробники пропонують додаткову програму – «Конструктор картинок 2», що дозволяє будь-якому фахівцю створювати, зберігати й роздруковувати свої власні картинки, посібники та сюжети, підлаштовуючи матеріал під потреби певної групи дітей з урахуванням особливостей їхнього віку та стану здоров'я. Отже, реалізується творчий підхід до виконання корекційних завдань логопедичної роботи з дитиною.

Програмово-дидактичний комплекс «Логомер-2» працює автономно на комп'ютері користувача, не потребуючи підключення до мережі Інтернет; програмовий комплекс відмінно зарекомендував себе в роботі з інтерактивними технічними засобами, що дає можливість фахівцям використовувати означений програмний продукт як в логопедичному кабінеті (на персональному комп`ютері), так і на великому екрані в приміщенні логопедичної групи (на стаціонарній чи інтерактивній мультимедійній системах).

Комплекс «Логомер-2» доповнюється набором друкованих матеріалів від компанії МЕРСІБ, що значно полегшує працю логопедів, дефектологів, психологів, дозволяючи швидко досягати ефективних результатів логопедичного впливу.

Комп'ютерна програма «Домашній Логопед-intellect» – це розробка, що стимулює природну мозкову активність за допомогою звуків високих частот – інноваційний метод відновлення мовленнєвих та інтелектуальних порушень [7].

Розробником програмового продукту В.Тарасенко, яка на основі практично підтвердженої ефективності програми «Електронне вухо» для дітей із затримкою психічного розвитку розпочати використання методу високочастотної терапії для допомоги дітям з нормою розвитку і тим, хто має мовленнєві та інтелектуальні порушення.

Авторка створила ряд програмних продуктів для дітей з нормою та особливостями психофізичного розвитку, серед яких особливо актуальною для логопедичного супроводу є програма «Домашній Логопед-Intellect». У сучасних реаліях дитинства переважає стимуляція зорового каналу (мультфільми в необмеженій кількості, планшетні гри тощо) – у більшості дітей, особливо у хлопчиків, фіксується затримка мовленнєвого розвитку і ситуативне нерозуміння зверненого мовлення саме через примусове гальмування та затримку розвитку мовленнєво-слухової зони. Для її стимуляції і призначено програму високочастотної терапії – «Домашній Логопед-Intellect».

Програма використовується для стимуляції та корекції усіх складових мовленнєвої системи, зокрема, базовою є стимуляція фонематичних процесів.

Результативність програми підтверджується [7]:

- збільшенням обсягу словника – дитина починає говорити більше, використовуючи нові склади або слова (залежно від віку);
- поліпшенням якості фонетико-фонематичних процесів – дитина чіткіше вимовляє слова, починає сама себе виправляти у процесі мовлення;
- поліпшенням розуміння зверненого мовлення – дитина розуміє довгі фрази дорослих, правильно відповідає на складні запитання;
- активізацією уваги на звернене мовлення – починає слухати казки, читати з мамою книжки, дитині стає більш цікавим звичайне спілкування;
- удосконалюється дрібна моторика – дитина починає краще малювати, писати;

– поліпшується загальна моторика – розвиваються біг, стрибки, їзда на самокаті та велосипеді, дитина точніше повторює рухи за дорослими;

– поліпшується слухомовленнєва пам’ять – дитина може переказати прочитане або почуте від друзів або рідних.

Інтернет-додаток «Балакунчик» – це програма для альтернативної комунікації – штучний замінник мовлення для людей з мовленнєвими порушеннями; вона містить декілька серій тематичних карток, що відображають повсякденні дії, різні предмети, обираючи які особа з порушенями мовлення будує речення. Одним кліком (натисканням) по черзі користувач обирає необхідні піктограми, що ілюструють кожне слово за його бажанням. Так можна буде зрозуміти, що саме хоче сказати людина [8].

Перша версія цієї програми має 1000 слів. У програмі є можливість вибрати кольорові або чорно-білі піктограми (чорно-білі кращі для розуміння осіб із аутистичими особистісними проявами). Розробниками також враховано особливості граматичного забарвлення мовлення, щоб речення звучало якомога прийнятнішим.

Програму «Балакунчик» було створено в 2015 р. українським дослідником Артемом Тулюком для свого сина, який має аутистичні розлади, але функціонально «Балакунчик» можна використовувати й для осіб із алалією, афазією, дизартрією та іншими випадками порушення мовлення вторинного ґенезу. У версії є можливість вибору голосу диктора: жіночий, чоловічий або дитячий. Програмовий продукт можна встановити на будь-який електронно-технічний пристрій, що має операційну систему iOS та Android.

До сучасних *пристроїв для розвитку фонематичних процесів* відносяться пристрої для контролю власної вимови і розвитку фонематичного слуху: «Елефон», «Ехо-мікрофон», Whisper Phone Element та Toobaloo.

Принцип дії «Елефону», Whisper Phone Element та Toobaloo однаковий і полягає в тому, що дитина сама чує власне мовлення «внутрішнім слухом» і здатна себе виправляти. Вони створюють ефект «вакуумних навушників» - тобто, дитина чує власне мовлення без зовнішніх подразників. Це полегшує проведення корекційної роботи логопеда. Крім того у «Елефоні» голос може посилюватися від 10 до 12 db.

«Ехо-мікрофон» має призначення таке ж, як і попередні пристрої, різниця полягає в тому, що він не блокує зовнішні подразники і перетворює голос в ехо, чим викликає заохочення у дитини займатися та сприяє виробки стійкого повітряного струменя.

За класифікацією американських вчених, «Елефон» та «Ехо-мікрофон» сприяють корекції фонематичного слуху, а Whisper Phone Element та Toobaloo – направлені на контроль власної вимови. Але всі пристрої мають єдиний принцип дії – дитина чує свою вимову і відрізняються лише зовнішнім виглядом. В роботі логопеда – це варіативність вибору та використання на кожному занятті нового пристрою-іграшки, що урізноманітнює корекційний вплив у дітей. Всі зазначені пристрої найбільш ефективні на підготовчому та на етапі постановки звуків у всіх дітей з мовленнєвими порушеннями.

Унікальною розробкою є компактна, легка логопедична сумка для приватних занять логопеда. Логопедичний комплекс складається з: сумки, дзеркала розміром 23х30 см, магнітної дошки, панелі з карманами для розміщення логопедичних карток, панелі для зберігання логопедичних зондів, масажерів, шпателів та інших логопедичних матеріалів. Але придбати в Україні її важко, та і ціна значна.

Отже,на сучасному етапі розвитку логопедії обов‘язковим є використання новітніх технологій в логопедичній роботі, що значно підвищує якість проведення занять, робить їх різноманітними, цікавими, комфортними, зменшує час корекційного впливу на дитину. На практиці логопеда серед всіх запропонованих сучасних пристроїв ефективним є застосування новітніх технічних засобів для розвитку фонематичних процесів, дрібної моторики, мовленнєвого дихання вібромасажери. Серед новітніх пристроїв спірним питанням залишається використання «Зажиму для носу», «Носової флейти» та Ліп Блоку, особливо у дітей з рінолалією. Застосування гігієнічних засобів для обробки технічного логопедичного обладнання є обов‘язковим заходом. Перевагу слід віддавати спреям, одноразовим рукавичкам.

Корекційні засоби та технології активно впроваджуються на всіх етапах логокорекційного процесу, використовуються для осіб з порушеннями мовлення різного віку, збагачують логокорекційний процес, позитивно впливають на його

ефективність, формують мотивацію усіх учасників та, зокрема, саму дитину до активної участі в комунікативному процесі.

Висновки до першого розділу

Узагальнюючи матеріал, викладений у першому розділі дослідження, необхідно зазначити наступне: питання теоретичних і практичних умов успішного формування комунікативної активності у дітей старшого дошкільного віку потребує уточнення і розробки алгоритму корекційної допомоги; методи педагогічної роботи з формування комунікативної активності у старших дошкільників із ЗНМ обмежені функціональними можливостями, у зв'язку з чим необхідно реалізувати можливість застосування засобів інноваційних технологій для здійснення корекції.

Проаналізована комунікативну активність в аспекті комплексного застосовування дитиною мовних і немовних засобів (міміка, жести, рухи) з метою комунікації

Надана характеристика мовленнєвого порушення - загальний недорозвиток мовлення, який характеризується, як Загальне недорозвинення мовлення (ЗНМ) – складне мовленнєве порушення, при якому у дитини з нормальним слухом та інтелектом порушуються усі компоненти мови: лексика, фонетика, граматика. Мовленнєвий недорозвиток може бути виражений в різному ступені: від повної відсутності мовленнєвих засобів спілкування до розгорнутого мовлення з окремими елементами лексико-граматичного та фонетичного недорозвитку.

ЗНМ І рівня – характеризується повною відсутністю зв'язного мовлення. В медичній сфері такий стан носить назву «немовленнєві діти». Дошкільники спілкуються за допомогою спрощеної мови або белькотіння, а також активно жестикулюють;

- ЗНМ ІІ рівня – спостерігається початковий розвиток загального мовлення, але запас слів залишається бідний, а дитина допускає велику кількість помилок під час вимови слів. У таких випадках максимум, що може дитина – вимовити просте речення, яке буде складатися не більш ніж з трьох слів;

- недорозвиток мовлення ІІІ рівня – відрізняється тим, що діти можуть складати пропозиції, проте смислове і звукове навантаження розвинена недостатньо;

- ЗНМ IVрівня – найбільш легка стадія недуги. Це пояснюється тим, що дитина розмовляє досить добре, мова практично не відрізняється від однолітків,але спостерігаються порушення під час вимови і побудови довгих фраз.

Визначили значення інноваційних технологій в корекції та активізації мовлення дошкільника. Проаналізовані види інноваційних технологій які включені в освітній процес. Виділені інформаційно-комунікаційні технології, як активні засоби корекції моклення дошкільників.

РОЗДІЛ 2 МЕТОДИКА ФОРМУВАННЯ КОМУНІКАТИВНОЇ АКТИВНОСТІ У ДІТЕЙ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ ІЗ ЗНМ ЗАСОБАМИ ІННОВАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ

2.1. Стан процесу формування комунікативної активності у дітей старшого дошкільного віку із загальним недорозвиненням мовлення

Формування комунікативної активності у дітей старшого дошкільного віку із ЗНМ базується на загальнодидактичних і спеціальних принципах з урахуванням особливостей розвитку вербальних і невербальних компонентів мовленнєвої діяльності дошкільників.

Визначаємо *комунікативну активність дітей старшого дошкільного віку із загальним недорозвитком мовлення (ІІІ рівня)* як вміння дитини застосовувати мовні та немовні засобів (міміка, жести, рухи) з метою комунікації [2, с. 58]. Показниками комунікативної активності дітей забезпечується достатнім відповідно до старшого дошкільного віку рівнем сформованості в дитини *активного словника - лексичний критерій ; правильних звуко та слововимови - фонетичний критерій,* умінь доцільного *вживання* слів *граматичний критерій;* у спілкуванні та навчальній діяльності *засобів діалогічної та монологічної мови- зв язне мовлення*

О. Павлова виділила такі загальнодидактичні та спеціальні принципи формування комунікативної активності у дітей старшого дошкільного віку із ЗНМ:

1. Онтогенетичний принцип, що спирається на порядок формування форм, видів та функцій психічної діяльності дитини в онтогенезі.

2. Принцип розвитку, що передбачає визначення етапів надання дитині навчального матеріалу певного рівня складності з урахуванням зони найближчого розвитку.

3. Принцип свідомості й активності, що враховує рівні сформованості мотиваційної сфери і пізнавальної діяльності дитини.

4. Принцип поетапності корекційного впливу й ускладнення розвивального матеріалу, що забезпечує послідовність логопедичних матеріалів, що пропонуються для сприйняття.

5. Принцип наочності, що передбачає застосування засобів візуалізації, які забезпечують додаткову опору при проведенні корекції [18].

Експериментальне дослідження комунікативної активності дітей старшого дошкільного віку із ЗНМ (ІІІ рівня) було проведено у Комунальній установі "Інклюзивно ресурсний центр" Новолатівської сільської ради. Дослідженням було охоплено 1 1 дітей п’ятого року життя.

Мета констатувального етапу – дослідження особливостей мовленнєвого розвитку та комунікативної активності дітей старшого дошкільного віку із ЗНМ ; визначення рівнів мовленнєвої активності старших дошкільників із ЗНМ за лексичним, фонетичним та граматичним критеріями.

У ході констатувального етапу дослідження для реалізації поставлених завдань використовувалися такі методи як:

- метод індивідуального підходу для принциповості вивчення особливостей розвитку кожної дитини, що впливають на становлення мовлення;

- метод спостереження для можливості виявити особливості кожної дитини як у вільній, так і в організованій діяльності;

- метод констатації для розробки критеріїв кількісно-якісного оцінювання отриманих даних.

Програма констатувального експерименту полягала в тому, щоб згідно з отриманими діагностичними даними визначити необхідність та засоби інноваційних технологій, що надають корекційну допомогу

На констатувальному етапі були провдені спостереження за дітьми. Обрана група була визначена як експериментальна - 5 дітей та контрольна в складі 6 дошкільників. Крім спостереження використовували ігрове спілкування, елементи занять, бесіди з батьками та дітьми, аналіз продуктивності взаємодії, анкетування батьків.

Дослідження компонентів комунікативної активності здійснювалось на основі праць таких авторів, як Г. Зайцєва, М. Лісіна та ін.

О. Фонарьов [29] у своїх дослідженнях вказує, що буквально з перших днів життя в дитини з’являється необхідність у спілкуванні з дорослим, що обумовлена, насамперед, задоволенням біологічних і соціальних потреб. Формування мотивації у дітей відбувається вже в межах провідної предметної

діяльності. Пізнавальний інтерес виявляється на основі орієнтованої реакції на новий предмет, а потім переростає в орієнтовано-дослідницьку діяльність [29].

Під час обстеження мовлення дітей були використано традиційні методики Л. Лопатіної, Л.Трофименко[41].

Завдання, що спрямовані на визначення рівня розвитку мовлення дітей були об'єднали в серії.

Серія 1. Розуміння прямого значення слова перевіряється шляхом слухання дитиною конкретних текстів: віршів, оповідань, казок. Дитині читають текст, який містить конкретне слово, виражене іменником, прикметником, дієсловом, і просять відповісти: «Про кого можна сказати і чому. Що означає це слово?». У текстах використовуються слова, які не мають предметної співвіднесеності, отже розуміння їх значення вимагає від дитини більш високого рівня узагальнень.

високий рівень – дитина чітко розуміє значення тексту та відповідає на питання;

достатній рівень – дитина потребує підказки у відповіді на питання по тексту;

середній рівень – дитина вагається у відповіді на питання та потребує підтримки ;

низький рівень – литина відповідає на питання тільки словами так або ні.

Серія 2. Обстеження фонематичного слуху та фонематичного сприймання.

Завдання 1. Визначення заданого звука серед ряду інших звуків.

Завдання 2. Визначення складу із заданим звуком серед ряду складів.

Завдання 3. Визначення слова із заданим звуком серед ряду слів.

Завдання 4. Показ предметних картинок за вказівкою логопеда:

куб – дуб, дуб – зуб, майка – чайка, булка – білка, лак – мак, вагон –

вогонь, гора – кора, малина – машина, лис – ліс, дім – дим, коса – коза, шапка – сапка, жито – сито, каса – каша.

Завдання 5. Повторення рядів з двох-трьох складів (відтворення).

Під час промовляння складів логопед закривав рот екраном, щоб дитина

розрізняла звуки тільки на слух, щоб дитина не могла скористатися зоровою допомогою. Використання завдання на відтворення складових структур

для обстеження фонематичного слуху обумовлено тим фактом, що саме в складі найбільш повно проявляються типові властивості кожної фонеми та її змістовно-розпізнавальна функція.

Для оцінювання виконання завдань використано бальну систему: правильне виконання завдання – 1 бал, наявність помилок – 0,5 балів, невиконання завдання – 0 балів.

Під час виконання завдань 1, 2, 3 помилкою вважався пропуск елементу (звуку, складу, слова), що містить даний звук або виділення елементу, який не містить даний звук; завдання 4 – показ картинки, що не відповідає названому слову; завдання 5 – зміна послідовності елементів у ряді, їх збільшення або зменшення, заміна звуків, уподібнення складів.

Нами визначено рівні сформованості фонематичного слуху:

високий рівень – 4,5-5 балів;

достатній рівень – 3,5-4 бали;

середній рівень – 1,5-3 бали;

низький рівень – 0-1 бал.

Серія 3. Обстеження сформованості граматичної структури слова.

Завдання 1. Повторення слів різної складності: односкладові слова;

двоскладові слова; трискладові слова; багатоскладові слова.

Завдання 2. Називання предметних картинок:

муха, хата, диня, банани, кубики, бик, мак, дім, кавун, кабан, банан, ведмідь, бегемот, піраміда, кошенята, зайченята, акваріум, табуретка, капітан тощо.

Для оцінювання виконання завдань також використано бальну систему:

правильне повторення слів – 1бал, наявність помилок – 0,5 балів, невиконання завдання – 0 балів.

Нами визначено рівні сформованості звуко-складової структури слова:

високий рівень – 2 бали;

достатній рівень – 1-1,5 бали;

середній рівень – 0,5-1 бал;

низький рівень – 0 бал.

Результати виконання завдань фіксувалися в протоколі

Після проведення остеження мовлення дітей основної групи - експериментальна група (ОГ) та дітей групи порівняння - контрольна група (ГП) нами проведено порівняльний аналіз результатів.

Аналіз анамнестичних відомостей, отриманих в результаті опитування батьків, а також інформація, що містяться в медичних картах дітей, дозволив отримати данні про перебіг вагітності та онтогенез розвитку дитини.

Результати обстеження лексичних вмінь показали, що більшість дітей ОГ та ГП виявили середній рівень сформованості лексичних вмінь (Таблиця 2.2.). В ОГ 2 та в ГП 3 дитини виявили достатній рівень; в ОГ 6 дітей виявили середній рівень, в ГП – 5 дітей; в ОГ 2 дитини виявила низький рівень, в ГП – також 2 дитини.28

Таблиця 2.2. Результати обстеження лексичних вмінь

	ОГ		гГП	
	кількість	%	кількість	%
Високий	0	0	0	0
Достатній	2	20	3	30
Середній	6	60	5	50
Низький	2	20	2	20

У дітей було порушено від 5 до 11 звуків, наявними були різні види порушень звуковимови – заміни, спотворена вимова, пом’якшена вимова звуків, змішування звуків та відсутність звука.

Обстеження фонематичного слуху показує, що діти із загальним недорозвиненням мовлення виявили середній та низький рівень сформованості фонематичного слуху

Таблиця 2.3. Результати обстеження фонематичного слуху

	О		ГП	
	кількість	%	кількість	%

Високий	0	0	0	0
Достатній	0	0	2	20
Середній	5	50	3	30
Низький	5	50	5	30

У ГП 2 дитини виявила достатній рівень, в ОГ таких дітей не виявлено; в ОГ 5 дітей виявили середній рівень, в ГП – 3 дитини; в ОГ 5 дітей і в ГП 5 дітей виявили низький рівень.

Обстеження граматичної структури мовлення показує, що більшість дітей із загальним недорозвиненням мовлення виявили середній рівень сформованості граматичної структури мовлення (Таблиця 2.4.). В ОГ 2 дитини 29 виявили достатній рівень, у ГП – також 2 дитини; в ОГ 5 дітей виявили середній рівень, в ГП – 6 дітей; в ОГ 3 дитини виявили низький рівень, в ГП – 2 дитини.

Таблиця 2.4.

Результати обстеження граматичної структури мовлення

	О		ГП	
	кількість	%	кількість	%
Високий	0	0	0	0
Достатній	2	20	2	20
Середній	5	50	6	60
Низький	3	30	2	20

Результати обстеження граматичної структури мовлення. Під час промовляння двоскладових та трискладових слів з відкритими складами діти не виявляли труднощів. Промовляння слів із збігом приголосних, із закритими складами, чотирискладових слів відбувалось із порушенням складової сруктури: мали місце перестановки складів, уподібнення, скорочення слів або подовження (годинник - гокиник, космонавт - косномав).

Слід зазначити, що під час проведення обстеження ми складали на кожну дитини мовленнєву картку (Додаток Г). Мовленнєва карта спрямована на

якісний аналіз отриманих результатів обстеження відображає індивідуальний розвиток, підтверджує логопедичний висновок.

До мовленнєвої картки занесені дані щодо будови та моторики артикуляційного апарату, під час обстеження якого зверталася увага на будову губ, піднебіння, щелеп, зубів, язика, детально вивчалася рухливість мовленнєвого апарату. Для виявлення рухливості органів артикуляційного апарату ми пропонували дітям виконувати статичні та динамічні артикуляційні вправи.

Таким чином, ми здійснили поєднання кількісного і якісного підходів, що дало нам можливість забезпечити виявлення об'єктивного стану сформованості мовлення дитини.

При цьому у більшості дітей спостерігалося порушення рухливості органів артикуляційного апарату, найбільше страждає рухова функція язика (діти виконують всі рухові проби язика, проте значно обмежений обсяг рухів). Обстеження показало, що анатомічна будова органів арикуляційного апарату у всіх дітей в нормі.

Отримані дані стали підставою для визначення оптимальних умов організації корекційно-розвивального навчання, ефективних методів та прийомів для подолання загального недорозвинення мовлення.

2.2. Корекційна робота з подолання загального недорозвинення мовлення в дітей старшого дошкільного віку

Старший дошкільний вік передує переходу дитини на наступний, дуже важливий етап його життя – вступ до школи. Тому істотне місце в роботі з дітьми 6-го і 7-го року життя займати підготовка до школи, а саме: розвиток лексичної сторони мовлення, фонематичного слуху, корекція звуковимови, формування та вдосконалення навичок граматичної складової мовлення. У ході подолання загального недорозвинення мовлення передбачаються такі взаємопов'язаних напрями роботи:

1) лексичної сторони мовлення, словникового запасу;

2) послідовне формування навичок звукового аналізу і синтезу на основі розвитку фонематических процесів. Розвиток фонематичних процесів мовлення передбачає формування фонематичного слуху, фонематичного сприйняття (спеціальних розумових дій з диференціації фонем), фонематических уявлень, фонематичного аналізу і синтезу. Таким чином, на логопедичних заняттях в роботі над звуком необхідно формувати, розвивати і вдосконалювати сприйняття даного звуку в єдності з навичками фонематичного аналізу і синтезу.

Корекція лексичної сторони мовлення

Над удосконаленням словникового запасу експресивного мовлення, уточнення значень слів, над семантизацією лексики (розкриття смислової сторони слова не тільки з опорою на наочність, але й через вже засвоєні слова) була організована системна корекційна робота.

Процес формування узагальнювальної функції слова має кілька етапів. категоріальне значення слова; контекстуально зумовлене значення слова (варіативне лексичне значення); кумуляція варіативних значень одного і того самого слова; перенос значення, засвоєного на практичному рівні, на подібні, але не ідентичні ситуації дійсності. Формування різного типу узагальнень

Завдання 1. Роздивись картинки і скажи: − Що росте на дереві? − Хто живе в лісі? − Що тут можна їсти? − Що можна одягати, − З чим можна гратись, − На чому можна їздити?

Завдання 2. Гра «Підклади потрібну картинку». До поданих картинок, викладених в один ряд, необхідно вибрати і назвати (підкласти) ще картинку, яка підходить і має щось спільне. Можна продовжувати грати вже усно, без картинок. «Назви, що тут може бути далі. Як це називається одним словом?».

Ряд картинок: собака, огірок, пірамідка, сорочка. Дитині пропонуються ще декілька картинок з поданих лексичних груп. Для виконання дитина має узагальнити подані картинки і продовжувати викладати їх у стовпчик. Завдання

3. «Гра 4-й зайвий». Дитина повинна роздивиться картинки і сказати, що тут зайве, пояснити, чому. Засвоєння контекстуально зумовленого значення слова У процесі навчання використовується методика пред’явлення, коли дітям пропонується послухати ряд текстів (казки, вірші, фрази), у котрих присутнє задане слово і розкривається його значення або відтінки цього значення.

Наприклад: бідний, тому що в нього нічого немає; бідний, тому що голодний; бідний, тому що потрапив у неприємну історію тощо. Після читання кожного тексту педагог виявляє розуміння дитиною його змісту за допомогою питань і просить пояснити, як вона розуміє значення заданого слова, виходячи зі змісту прочитаного тексту.

Можна використовувати зразки текстів. Засвоєння різних лексико-семантичних явищ: − синонімії; − антонімії; − багатозначності. Розуміння і використання слів синонімічного та антонімічного ряду утруднює дітей з мовленнєвими вадами, оскільки вони погано орієнтуються в їх смислових відтінках.

Для формування диференційованого значення слів із протилежним або близьким значенням використовуються такі завдання: розуміння та засвоєння значення слів із контексту; скласти речення із заданими словами; вибрати необхідне слово до заданого слова із запропонованого ряду; замінити у реченні задане слово іншим, протилежним або схожим за значенням тощо.

Розвиток фонематичного слуху

З метою диференціації слів, близьких за звуком складом дітям пропонують розглянути картину, де зображено море, паркан, стіл, дупло, шафа тощо та предметні картинки, назви яких різнять одним звуком, наприклад чайка, майка, дим, дім, кит, кіт тощо. Потім пропонуємо дітям слухати речення, та наклеїти предметні картинки у відповідних місцях великої картини: кіт сидить на паркані, а кит плаває у морі; булка лежить на столі, а білка живе в дуплі; чайка літає над морем, майка лежить у шафі. Аналогічно проводиться гра,коли діти допомагають дівчинці Насті зібрати намисто, яке вона розсипала. На заняттях з диференціації звуків діти грають на двох інструментах почергово відповідно до того, який звук вони чують, наприклад, грають на сопілці, якщо в слові є звук [л], на маракасах – звук [р]; грають на барабані, якщо в слові глухий приголосний звук, дзвіночок – дзвінкий приголосний звук.

У грі «Розкажи про звуки» ховаємо в піску картинки-символи звуків та пропонує дитині «занурити» руки в пісок, відшукати картинку, сказати, який звук вона позначає, та знайти іграшку, назва якої починається цим звуком.

Завдання можна ускладнити: знайти іграшку-предмет, в назві якої заданий звук знаходиться в середині слова або в кінці.

У грі «Вершки та корінці» пропонуємо дітям пограти в гру «Вершки і корінці»: показуємо площинне зображення овочів, а діти відповідають, що в ньому їстівне та ховають руки в пісок, якщо їстівними є корінці, або ставлять кулачки на поверхню піску, якщо їстівними є вершки. Потім дітям пропонується виконати наступні завдання: назвати та намалювати на піску овочі, в назві яких є звук [і] (помідор, огірок); назвати та намалювати на піску овочі, в назвах яких є звук [р] (картопля, морква, редис); назвати та намалювати на піску овочі, назва яких має три склади (кабачок, помідор) тощо.

Метою інтерактивної гри «Магазин» (ток-шоу) формування вміння добирати слова на заданий звук. Пропонуємо дитині вибрати один предмет із запропонованих, а потім їх «продати», «рекламуючи» по одній букві. Наприклад, мак – маленький, ароматний, квітучий.

Дидактична гра «Хто більше» з використанням *конструктора LEGO* сприяє активізації словника дітей: пропонуємо дітям називати слова, які починаються на заданий звук, та на кожне слово ставити деталь, будуючи башту. Іграшки, що звучать (брязкальця, бубни, кастаньєти, трикутники, тарілки, барабани, сопілки, дудки, ріжки, органчики, музичні шкатулки, металофони, піаніно, роялі, кларнети, флейти, саксофони, баяни, губні гармоніки, дзвоники, балалайки тощо), широко використовуються на логопедичних заняттях для розрізнення звуків за висотою, довжиною звучання, тембром, динамікою.

Вправа «Спіймай звук» набуває іншої форми проведення із використанням м’ячика су-джок: логопед промовляє рядок звуків (складів, слів), дитина, почувши заданий звук (склад із заданим звуком, слово із заданим звуком), має стукнути долонькою по м’ячику.

Формування навичок звукового аналізу

Під час проведення «звукового диктанту» називаємо голосні, тверді приголосні та м’які приголосні звуки, діти виліплюють та викладають на лінійках відповідні звукові позначення (кулька, одна «ковбаска», дві «ковбаски»). У дидактичній грі «Скільки складів» називаємо ряд складів (на-на-на- па), діти визначають, який склад був зайвий та з пластиліну викладають таку кількість

кульок, що відповідає кількості однаково названих складів. Пісочницю можна використати замість аркушу паперу, де діти можуть писати звукові схеми слів пальчиками або паличками. Слова, які пропонуємо для аналізу, є словами-назвами дрібних іграшок, які діти попередньо відшукують в піску. Для закріплення навичок звукового аналізу ми використовували м'ячики су-джок червоного, синього та зеленого кольорів, які позначали голосний, твердий приголосний та м'який приголосний звуки відповідно.

Формування навичок граматичного аналізу

Дидактична вправа «Квадратики» передбачає малювання дітьми під картинкою певної кількості, скільки складів у слові. У дидактичній грі «Побудуй доріжку» з використанням конструктора LEGO педагог пропонує дітям називати слова, визначати кількість складів та зєднати в доріжку стільки елементів конструктору, скільки складів у слові. Деталі конструктору ми викорситовували у вигляді звукових фішок: на деталях конструктору були наклеєні позначення голосних та твердих і м'яких приголосних звуків. Під час закріплення вміння визначати кількість складів у словах, педагог пропонує дитині ігри з камінцями або ґудзиками: викласти стільки камінців (ґудзиків), скільки в слові складів. Ксілофон нами використаний під час формування навичок складового аналізу слів: дитина має стільки разів ударити в барабан або ксілофон, скільки в слові складів. Для закріплення навичок складового аналізу ми пропонували дітям діставвати з ємкості таку кількість м'ячиків су-джок, скільки в слові складів або відбити м'ячиком по столу стільки разів, скільки в слові складів.

Корекція звуковимови

Метою дидактичної гри «Кольорові склади» («Кольорові слова») є диференціація складів (слів) близьких за звуковим складом.Називаємо склади (слова) зі звуками [з] та [ж] (за, жа, же, жу, зу тощо, коза, хмиз, їжак, кажан тощо), діти малюють фарбами на папері плями жовтого або зеленого кольору відповідно. Аналогічно проводиться гра «Кольорові слова». У процесі корекційної роботи з дітьми ефективними виявилися вправи- розспівування: спів нескладних мелодій зі звуком, який автоматизується в складах. Наприклад, під час автоматизації звука [с] в складах мелодію «до-ре-мі- ре-до» діти проспівують, промовляючи прямі склади з приголосним звуком та голосним звуком [а] – *са*,

потім цю мелодію проспівують на півтону вище, промовляючи прямі склади зі звуком [о] – *со*, потім – [у] – *су*, [е] – *се*, [и] – *си*. Також дітям пропонували проспівувати чистомовки, скоромовки та вірші на заняттях автоматизації звуків. Су-джок-терапія допомагала нам під час корецiйної роботи з автоматизації звуків у складах та словах. Дітям пропонували промовляти склади або слова з певним звуком та надівати масажне кільце на кожний палець правої та лівої руки або прокочувати м'ячик від средини долоні до кінчиків кожного пальця правої та лівої руки.

Ефективним засобом є сміхотерапія – лікування позитивними емоціями. Ми пропонували дітям на заняттях з автоматизації звуків у реченні складати «смішні» речення за двома предметними картинками: наприклад, за картинками «гуска» і «намисто» діти складають речення «Гуска наділа намисто» або «Гуска купила намисто» тощо; за картинками «собака» і «сани» – «Собака катається на санях». Слід зазначити, що даний природний прийом отримання позитиву підвищує в дітей інтерес до заняття та бажання виконувати вправи, завдання. На заняттях ми використовували музику заспокійливого характеру (класична музика, звуки природи), ритмічну та веселу музику в залежності від виду роботи, завдання та мети заняття. Музику ми включали під час виконання масажу або самомасажу. Цікавим для дітей моментом було, те, що під час проведення масажу відтворювали мелодію або наспівував пісні, виконуючи рухи в ритм мелодії. Також на заняттях нами застосовувалась аромалампа, частіше під час артикуляційної гімнастики. Також для зміни видів діяльності ,для відпочинку ми пропонували дітям на запах вгадуватит аромати фруктів, квітів, кондитерських виробів тощо.

З метою розвитку моторики артикуляційного апарату ми пропонували дітям виконувати динамічні та статичні артикуляційні вправи із застосуванням продуктів харчування – сушки, соломка, цукерки, шматочки фруктів, напої тощо («Гастрономічна гімнастика»). Застосовувати фітотерапію як нетрадиційний засіб корекції мовленнєвих порушень допомогали батьки: відвари трав, що позитивно впливали на нервову ситему дітей, готували батьки вдома, діти приймали відвари під наглядом батьків. Заздалегідь батьки провеи консультації з лікарем щодо застосування певного відвару. В основі запропонованої системи

роботи лежить формування навичок звукового і складового аналізу і синтезу, ровиток фонематичного слуху, корекція звуковимови. Застосування представлених методики дає можливість педагогу творчо використовуючи дидактичні ігри, наочний і текстовий матеріал, розвивати у дітей стійкий інтерес до занять, поліпшувати процес корекції мовленнєвих порушень.

При проведенні корекційно-розвиткових занять дотримувались таких вимог:

1. Мета і тема заняття пронизує все його етапи, всі види роботи.
2. Максимальна насиченість звуком, який відпрацьовується в дитини, лексичним і граматичним матеріалом.
3. Поєднання навчальних та ігрових форм.
4. Наочність в залежності від віку дітей, етапу роботи, змісту матеріалу.
5. Систематична робота з розвитку уваги, пам’яті, мислення.
6. Постійний звуко-складовий аналіз і синтез.
7. Неприпустимість використання дефектних звуків.

Основними напрямами роботи були такі:формування активного словника, доступного для розуміння, та вміння самостійно відтворювати засвоєний лексичний матеріал; формування граматичних категорій мовлення; формування фразового мовлення на основі засвоєної лексики.

Реалізація зазначених напрямів відбувається за допомогою картинного, дрібного іграшкового та буквеного матеріалу. Формування активного словника базувалось на поступовому й поетапному засвоєнні складової будови лексем. Ми додали односкладові слова з відкритим складом та двоскладові слова з однаковими відкритими складами. Відповідно до цієї послідовності добирались слова, які відносяться до різних частин мови. Це дозволяє за умови наявності навіть мінімальної кількості слів в активному словнику дитини формувати елементарне фразове мовлення.

Зазначимо, що слова кожного нового типу складової структури необхідно вводити лише після достатнього закріплення й засвоєння дітьми попередніх типів. Вважаємо за доцільне на початковому етапі роботи добирати слова, що не містять звуків, не доступних дитині для вимови, адже вона повинна чути і звикати до правильного мовлення. Корекційно-

розвиткова робота за означеними напрямами здійснювалась комплексно. Розпочиналась вона з проспівування голосних звуків та ознайомлення з буквами, що їх позначають, які в подальшому використовуватимуться як замінники прийменника У, сполучників І, А та займенника Я. На цьому етапі вводились в активне мовлення займенники Я, ТИ, МИ та частка НА в значенні наказового способу дієслова взяти та одночасно розпочиналась робота над формуванням первинних навичок діалогічного мовлення. Обов'язковою умовою є створення відповідної ситуації.

За допомогою запитань педагог мотивує дитину до вживання займенників, використовуючи при цьому вказівні жести (– Хто прийшов у садок? – Я. – Хто тебе веде на заняття (прогулянку, килимок тощо)? – Ти. – Хто йде на заняття? – Ми).

На наступному етапі два простих речення з двома додатками об'єднуються в одне складносурядне. У Колі коза і собака, а у Каті півень і гусак. На даному етапі робота зі складносурядним реченням може бути урізноманітнена шляхом використання прийменника У, сполучників І, А, дієслова Є, наприклад: У Вови є кавун, і у Тані є кавун. У Толі є кавун, а у Тані є банан.

У корекційній роботі з формування комунікативної активності у старших дошкільників з ЗНМ застосовувались наступні прийоми: прослуховування уривків музичних творів, віршованих текстів і драматизованої прози, перегляд візуальних рядів, пов'язаних з ритмом і тематикою акустичних сигналів, вербальне наслідування, пред'явлення предметних малюнків, що рухалися, розглядання предметних ілюстрацій, маніпуляції з предметами, конструювання простих фігур, моторна імітація. У процесі корекційного впливу вирішувались такі основні завдання:

1. Розвиток пам'яті (мовленнєвослухової, зорової, рухової); уваги (слухової, зорової, рухової); формування інтелектуальних операцій у взаємозв'язку з розвитком мовлення (операції аналізу, синтезу, класифікації); формування провідних видів діяльності (предметної, ігрової); становлення загальномоторних навичок;

2. Розвиток імпресивного мовлення (розуміння інструкцій; розуміння слів, що позначають предмети, дії, ознаки; вміння зосереджуватися та надавати ухові і звукові реакції у відповідь; накопичення пасивного словникового запасу; розуміння граматичних категорій і прийменникових конструкцій);

3. Розвиток експресивного мовлення (активізація і становлення звуконаслідувальної діяльності; розвиток лексичного запасу, формування контурів слів, що позначають предмети, дії та ознаки);

Таким чином, ключовим опорним моментом при проведенні корекційної логопедичної роботи було вдосконалення взаємозв'язку невербального і вербального розвитку дитини.

На формувальному етапі були запропоновані інформаційно-комунікаційні технології, а саме: комп'ютерні логопедичні ігри для корекції та активізації комунікативної активності. Комп'ютерні логопедичні ігри, завдання сприяють збагаченню словника, розвитку зв язного мовлення дітей, покращують фонематичне сприйняття тощо. Такі ігри включали в структуру традиційного індивідуального логопедичного заняття як допоміжний інноваційний елемент. Під час заняття дуже важливо між логопедом і дитиною встановити тісний емоційний контакт. Дитина повинна відчувати себе розкутою, підвищується її самооцінка, значно покращується результативність роботи. Існують такі комп'ютерні ігри як «Буквений дощик», «Прийменник», «Склади слово», «Склади речення за малюнками», «Артикуляційна гімнастика» тощо. Використання ІКТ під час проведення логопедичних занять допомагає цікавіше і переконливіше подавати матеріал. Діти з великою цікавістю виконували запропоновані завдання. Використання ІКТ у логопедичній роботі допомагає оптимізувати, індивідуалізувати процес навчання, розширює можливості роботи з наочним матеріалом, що сприяє успішному досягненню поставленої мети.

Враховуючи те, що основними видами у старшому дошкільному віці є ігрова діяльність, велике значення має використання таких педагогічних технологій, які мають яскраво виражений моделюючий характер. Вони дають можливість формувати поруч з мовленнєвими і немовленнєві види діяльності. Тому застосування лего-технологій є важливим у логопедичній роботі. При

використанні конструктора «Лего» у дитини виходять гарні, привабливі конструкції незалежно від її навичок. Дитина відчуває себе успішною. За допомогою лего-конструктора можна працювати над лексичними, граматичними, фонетичними темами, розвивати фонематичний слух, удосконалювати звуко-складову струткутру слова. Лего-терапія виховує увагу, посидючість, акуратність, точність у виконанні конструкцій.

Така система роботи дозволяє найбільш повно вирішувати такі основні завдання навчання, як:

- формування повноцінної звукової сторони мовлення (виховання

артикуляційних навичок, правильної звуковимови, відтворення складової структури, розвиток фонематичного сприйняття);

- володіння елементами грамоти;

- взаємопов'язане формування фонетико-фонематических і лексико-граматичних компонентів мови.

Вся робота з ознайомленню зі звуками проводиться з урахуванням диференційованого підходу до дітей; єдності формування мовленнєвих процесів, мислення і пізнавальної активності; одночасний корекційно-виховний вплив на сенсорну, інтелектуальну і афективно-вольову сферу. Всі заняття проводились за єдиною схемою, а їх різноманітність досягається шляхом використання численних ігрових прийомів і варіативністю дидактичних ігор.

2.3. Аналіз результатів корекційної роботи з дітьми старшого дошкільного віку із загальним недорозвиненням мовлення

Після закінчення корекційної роботи знову було проведено обстеження дітей старшого дошклього віку з ЗНМ. Результати обстеження лексичного розвитку дітей старшого дошкільного вікку представлені в таблиці 2.5.

Таблиця 2.5. Результати обстеження лексичного розвитку

	О		ГП	
	кількість	%	кількість	%
Високий	5	50	3	30
Достатній	4	40	4	40

Середній	1	10	3	30
Низький	0	0	0	0

Результати обстеження: у дітей ОГ та ГП зменшено кількість порушених звуків до 5. В ОГ 5 дітей та в ГП 2 дитини досягли високого рівня сформованості звуковимови, що більше на 50% та 20% відповідно, ніж на констатувальномму етапі дослідження; 4 дитини ОГ та 4 дитини ГП досягли достатнього рівня, що більше на 20% та 10% відповідно; 1 дитина ОГ та 3 дитини ГП виявили середній рівень, що менше на 50% та 20% відповідно.

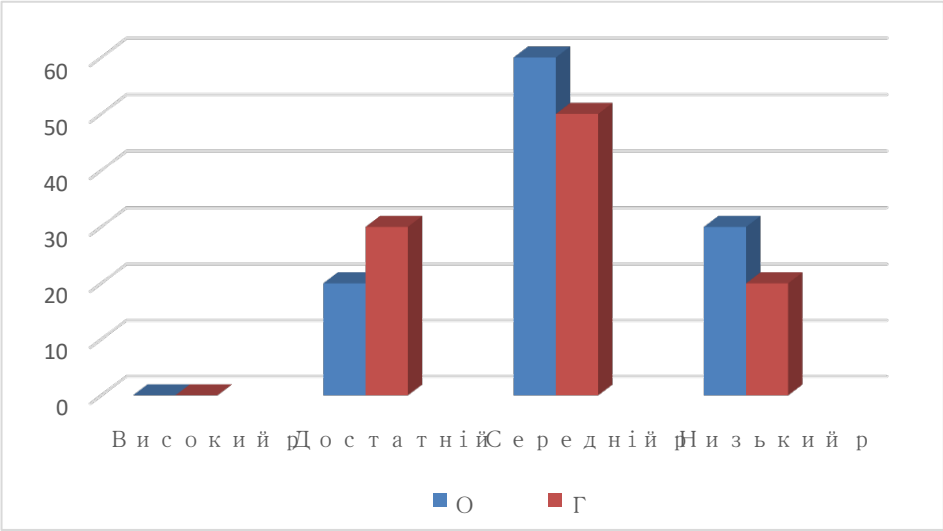

Рис. 2.1. Сформованість лексичних вмінь на констатувальному етапі дослідження.

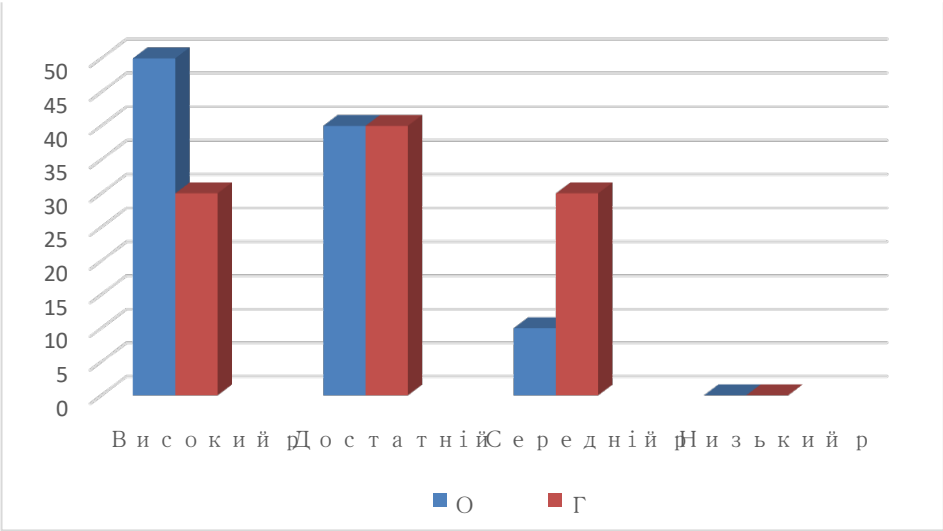

Рис. 2.2. Сформованість лексичних вмінь на контрольному етапі

дослідження.

Результати обстеження фонематичного слуху представлені в таблиця 2.6.

Таблиця 2.6. Результати обстеження фонематичного слуху

	О		ГП	
	кількість	%	кількість	%
Високий	6	60	4	40
Достатній	4	40	5	50
Середній	0	0	1	10
Низький	0	0	0	0

Результати обстеження фонематичного слуху В ОГ 6 дітей та в ГП 4 дитини досягли високого рівня сформованості фонематичного слуху, що більше на 60% та 40% відповідно, ніж на констатувальномму етапі дослідження; 4 дитини ОГ та 5 дітей ГП досягли достатнього рівня, що більше на 40% та 30% відповідно; 1 дитина ГП виявила середній рівень, що менше на 20%, в ОГ таких дітей не було, що на 50% менше, ніж на констатувальному етапі дослідження.

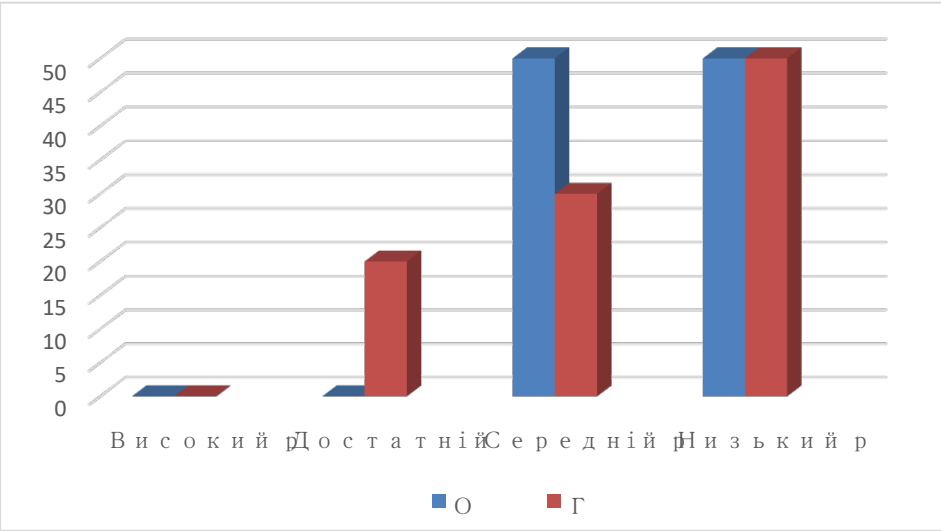

Рис. 2.3. Сформованість фонематичного слуху на констатувальному етапі дослідження.

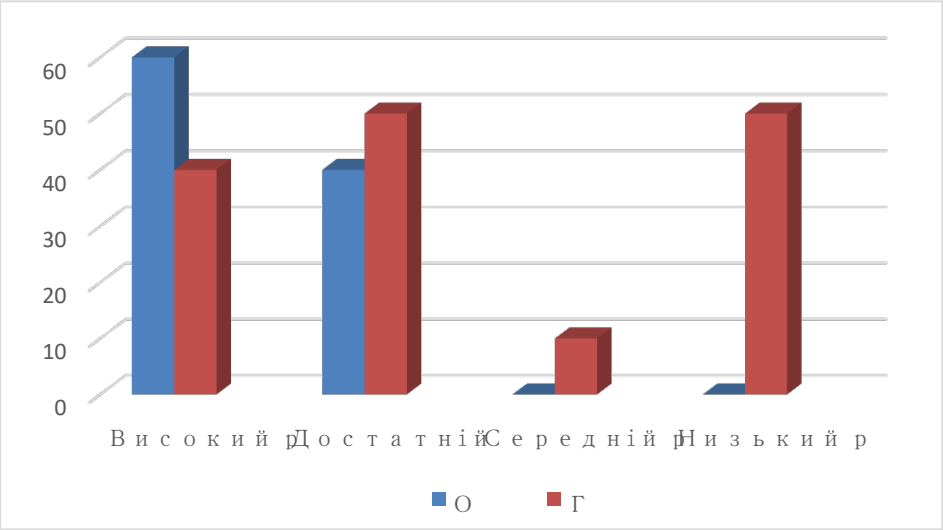

Рис. 2.4. Сформованість фонематичного слуху на констатувальному етапі дослідження.

Реультати обстеження граматичної структури мовлення представлені в таблиці 2.7.

Таблиця 2.7.

Результати обстеження граматичної структури мовлення

	О		ГП	
	кількість	%	кількість	%
Високий	8	80	6	60
Достатній	2	20	3	30
Середній	0	0	1	10
Низький	0	0	0	0

Рис. 2.7. Сформованість граматичної структури мовлення на констатувальному етапі дослідження.

Результати обстеження звуко-складової структури слова ОГ 8 дітей та в ГП 6 дітей досягли високого рівня сфрмованості звуко- складової структури слова, що більше на 80% та 60% відповідно, ніж на констатувальномму етапі дослідження; 2 дитини ОГ та 3 дитини ГП досягли достатнього рівня, що більше на 30% в ГП, в ОГ даний показник залишився незмінним; 1 дитина ГП виявила середній рівень, що менше на 50%, в ОГ таких дітей не було, що також на 50%

менше, ніж на констатувальному етапі дослідження. Дітей, які виявили низький рівень сформованості звуко-складової структури слова, не виявлено. Сформованість звуко-складової структури слова на констатувальному етапі дослідження. Рис. 2.5.Сформованість звуко-складової структури слова на контрольному етапі дослідження.

Дітей, які виявили низький рівень сформованості граматичної структури слова, не виявлено (Рис. 2.5., Рис. 2.6.).

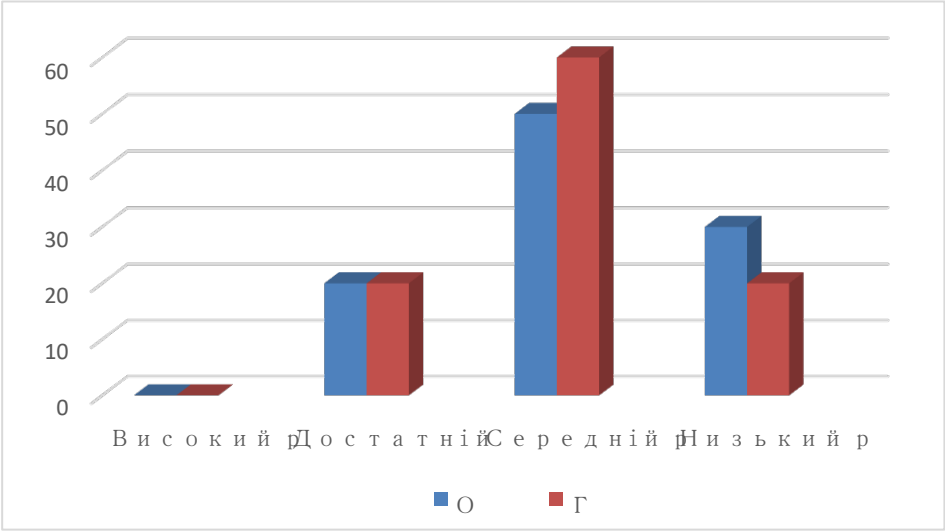

Рис.2.5 . Сформованість граматичної структури слова на констатувальному етапі дослідження.

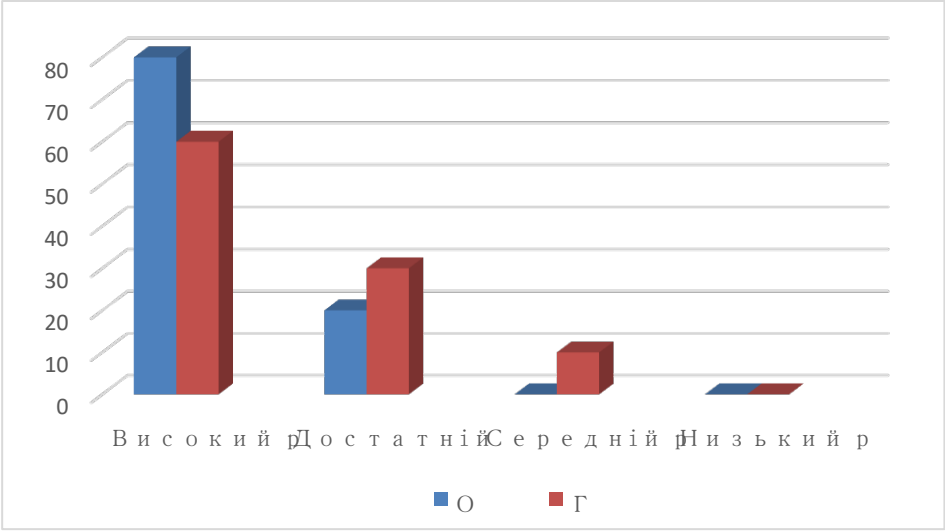

Рис. 2.6. Сформованість граматичної структури слова на контрольному етапі дослідження.

Підводячи підсумок, необхідно підкреслити, що показники сформованості звуковимови, фонематичного слуху та звуко-складової структури слова у дітей ОГ покращилися. Таким чином, бачимо, що використання нетрадиційних та інноваційних технологій під час корекційної роботи з подолання недорозвинення мовлення є ефективним та доцільним.

Висновок до другого розділу.

Проблема формування комунікативної активності дітей із ЗНМ вимагає інноваційних технологій, нестандартних методів і прийомів, нових підходів у корекційній роботі: інформаційно-комунікаційних технологій, фітотерапія, ароматерапія, музикотерапія, хромотерапія, літототерапія, імаготерапія, пісочна терапія, Су-Джок-терапія. Використання заначених методів створює сприятливий емоційний фон, підвищує ефективність корекційної роботи. У ході подолання загального недорозвинення мовлення передбачаються два взаємопов'язаних напрями роботи: корекція вимови та послідовне формування навичок звукового аналізу і синтезу на основі розвитку фонематических процесів. Розвиток фонематичних процесів мовлення передбачає формування фонематичного слуху, фонематичного сприйняття, фонематических уявлень, фонематичного аналізу і синтезу. Всі заняття проводились за єдиною схемою, а їх різноманітність досягається шляхом використання численних ігрових прийомів і варіативністю дидактичних ігор. З метою розвитку вищезазначених процесів і операцій взяті ігрові завдання та вправи зі звуками і словами, адже саме в ігровій діяльності, під час ігор-занять, прогулянок дошкільники оволодівають цими навичками, що допоможе їм успішно навчатися у школі та засвоювати предмети мовного циклу. Запропоновані ігри з дітьми. Після закінчення корекційної роботи знову було проведено обстеження дітей старшого дошкльного віку з загальним недорозвиненням мовлення.

Результати обстеження звуковимови дітей старшого дошкільного віку показало, що кількість порушених звуків зменшено до 5. Серед дітей ОГ та ГП було виявлено дітей, які досягли високого рівня сформованості звуковимови,

проте в ОГ цей показник виявився вищим (на 50% та 20%) відповідно, ніж на констатувальномму етапі дослідження.

Результати обстеження фонематичного слуху доводять, що діти ОГ та ГП виявили високий та достатній рівень сформованості фонематичного слуху. Показники в ОГ також є кращими, ніж в ГП: в ОГ на 60% більше дітей досягли високого рівня сформованості фонематичного слуху, ніж на констатувальному етапі дослідження, проте як в ГП цей показник склав 40%. Результати обстеження звуко-складової структури дозволяють стверджувати, що діти ОГ та ГП виявили високий та достатній рівень сформованості звуко-складової структури слова. Дане обстеження також показує, що показники в ОГ є кращими, ніж в ГП: в ОГ на 80% більше дітей досягли високого рівня сформованості звуко-складової структури слова, ніж на констатувальному етапі дослідження, проте як в ГП цей показник склав 60%. Па контрольному етапі дослідження не виявлено дітей, які показали низький рівень сформованості фонематичного слуху, звуковимови, звуко- складової структури слова.

Таким чином, ми бачимо, що використання нетрадиційних та інноваційних технологій під час корекційної роботи з подолання загального недорозвинення мовлення є ефективним та доцільним. Використання нетрадиційних прийомів, технологій підвищує інтерес до мовлення, допомагає в ігровій формі краще засвоїти матеріал. Чим різноманітніше будуть прийоми логопедичного впливу на дітей, тим більш успішним буде формування у них мовлення.

ВИСНОВКИ

У концепті напряму орієнтованої корекції ЗНМ у дітей старшого дошкільного віку здійснювалася розробка алгоритму формування комунікативної активності у дітей старшого дошкільного віку.

У ході проведення експериментальних досліджень були визначені умови для реалізації вищезазначеного алгоритму, що дозволили ефективно впливати на процес активізації комунікативних можливостей у дітей із ЗНМ, а саме:

1. Аналіз і узагальнення наукових джерел та педагогічної практики свідчать, що в розробці проблеми формування комунікативної активності у дітей старшого дошкільного віку з загальним недорозвитком мовлення досягнуто значних успіхів. Водночас встановлено, що на сьогодні є необхідність подальшої оптимізації логопедичної роботи як в умовах діагностичного процесу, так і в ході корекційної роботи.

2. Доведено, що завдяки засобам інноваційних технологій можлива дозволяє активізація комунікативну діяльність у дітей із ЗНМ в найкоротший термін і, в подальшому, ефективно використовувати інноваційних технологій в повному обсязі в процесі логопедичної роботи.

3. Активізація комунікативних засобів спілкування у старших дошкільників з ЗНМ має здійснюватися з опорою на індивідуальні особливості психофізичного розвитку дитини ;

4.Результати проведеного дослідження після застосування запропонованого алгоритму корекційної допомоги дітям старшого дошкільного віку з ЗНМ, дозволили виявити позитивну динаміку сенсорного, інтелектуального розвитку, ступінь сформованості мотиваційної і пізнавальної сфер.

5. Запропонований алгоритм формування комунікативної активності у дітей старшого дошкільного віку з ЗНМ враховує поетапне формування мовленнєвої діяльності .

6. Обґрунтовано використання засобів інноваційних технологій для корекції тяжких порушень мовлення. Упровадження засобів інноваційних технологій дозволяє в короткі терміни успішно формувати комунікативну

активність у дітей старшого дошкільного віку із ЗНМ, зокрема за наявності об'єктивних причин неможливості застосування в корекційній роботі з ними класичних логопедичних прийомів (через відсутність розуміння зверненого мовлення, вибірковість до мовленнєвослухової інформації, неможливість повторення вербальних зразків).

7. Ефективність запропонованого алгоритму формування комунікативної активності у дошкільників із ЗНМ та результати проведеного формувального експерименту показали ефективність застосування в логопедичній практиці інноваційних технологій з метою формування комунікативної активності у дітей старшого дошкільного віку з ЗНМ. Встановлено, що 67,36% дітей старшого дошкільного віку із ЗНМ продемонстрували в результаті застосування корекції засобами інноваційних технологій позитивну динаміку процесу розуміння зверненого мовлення.Це сприяло початку активної взаємодії всередині ігрових ситуацій, ініціації та підтримки діалогічного співробітництва.

Таким чином, у роботі представлено результати теоретико-емпіричного дослідження, спрямованого на обґрунтування доцільності застосування інноваційних технологій для формування комунікативної активності у дітей старшого дошкільного віку.

Проведене дослідження не вичерпує всіх аспектів окресленої проблеми. Перспективним напрямом подальшої роботи може стати розробка цілісного науково-методичного комплексу комунікативно-мовленнєвого розвитку дітей

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Артюшкіна Л. М. Мовленнєва компетентність. як складова комунікативного процесі державних службовців.URL: https://doi.org/10.31865/24149292.11.2019.197219

2. Базима Н. В. Формування мотивації мовленнєвої активності у дітей з аутистичними порушеннями Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія 19. Корекційна педагогіка та психологія: зб. наук. пр. – К. : НПУ імені М. П. Драгоманова, 2014. – № 23. – С. 10-14. [Електронний ресурс]. – режим доступа http://www.fkpp.npu.edu.ua/nch19kpsp/arkhiv/144- naukovyi-chasopys-npu-imeni-m-p-drahomanova-seriia-19-korektsiina-pedahohika-ta- spetsialna-psykholohiia-zbirnyk-naukovykh-prats-23/2022-bazyma-n-v-formuvannia- motyvatsii-movlennievoi-aktyvnosti-u-ditei-z-autystychnymy-porushenniamy

4.Беденко Є. Р. Ознаки дислалії у дітей. Інтеграція науки і практики в умовах модернізації корекційної освіти України: збірник наукових праць. Херсон: ПП Вишемирський В. С., 2014. 276 с.

5. Боряк О. В. Специфіка формування семіотичної підсистеми мови при дизонтогенезі розвитку (розумовій відсталості). Актуальні питання корекційної освіти (педагогічні науки) : зб. наук. пр. : в 2–х т. / за ред. В. М. Синьова, О. В. Гаврилова. Кам'янець-Подільський : ПП Медобори- 2006, 2015. Вип. V. Т. 1. С. 36–47.

6. Богуш А. М. Мовленнєвий компонент дошкільної освіти Харків : Вид-во «Ранок», 2011. 176 с.58

7. Богуш А. М. Мовленнєвий розвиток дітей від народження до 7 років. Монографія К. : Видавничий Дім «Слово», 2010. 374 с.

8. Волошина О. В. Основи корекційної педагогіки . Вінниця : ВДПУ ім. М. Коцюбинського, 2012. 168 с.

9. Винокур А. С. Подолання мовного недорозвинення у дітей молодшого шкільного віку : посібник. Київ : Рад. шк., 1977. 143 с.

10. Виправлення вад мовлення у дошкільників / упоряд. В. Л. Чайко. Київ : Шк. світ, 2009. 12 с.

11. Гаврилова Н. С. Система порушень фонетичною боку мовлення. *Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова*. Серія 19. Корекційна педагогіка та психологія : зб. наук. праць. Київ: НПУ імені М. П. Драгоманова, 2014. Вип. 27. С. 37–44.

12. Голуб Н. М. Труднощі формування навичок мовного аналізу та синтезу в молодших школярів з нормальним мовленнєвим розвитком та порушеннями мовлення. *Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова*. Серія 19. Корекційна педагогіка та психологія : зб. наук. праць. Київ: НПУ імені М. П. Драгоманова, 2012. Вип. 22. С.41–46.

13. Дегтяренко Т. В. Актуальність міждисциплінарного та нейропсихологічного підходів до діагностики тяжких порушень мовлення у дітей раннього віку Наука і освіта: науково- практичний журнал.Одеса : Південний науковий центр НАПН України, 2016. № 8. С. 30-37.

14. Дегтяренко Т. В. Нейрологопедичний підхід у дігностиці та корекції тяжких порушень мовлення у дітей дошкільного віку. Особлива дитина:навчання і виховання.Київ : Педагогічна преса, 2016. № 1. С. 38-15.Дичківська І. М. Інноваційні педагогічні технології: навчальний посібник / І. М. Дичківська. К. : Академвидав, 2004. 352 с.

16. Колупаєва А. А. Інклюзивна освіта: реалії та перспективи: монографія . К. : Саміт-Книга, 2009. 272 с.

17.Ласточкіна О. В. Сучасні програмові розробки, що використовуються на різних етапах логопедичного впливу. Вісник Університету імені Альфреда Нобеля. Серія : Педагогіка і психологія. 2019. № 2. С. 138–145. Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/vduep_2019_2_18

18. Павлова Н. В. Доцільність використання звукових нейромодуляцій в практиці ранньої корекції тяжких порушень мовлення у дошкільнят Актуальні питання корекційної освіти (педагогічні науки): зб. наук. пр. Кам'янець-Подільский : ПП Медобори. 2006, 2016. Вип. 7. Том 1. С. 302-316.

19. Поніманська Т. І. Дошкільна педагогіка : навч. посіб. для студ. вищ. навч.

закл. К. : "Академвидав", 2004. 456 с.

20. Рібцун Ю. В. Корекційна робота з розвитку мовлення дітей п’ятого року життя із фонетико-фонематичним недорозвитком мовлення. Програмно-методичний комплекс . Київ, 2012. 258 с.

21. Рібцун Ю. В. Сходинками правильного мовлення : навч.-метод. посіб. Тернопіль : Мандрівець, 2017. 240 с.

22. Рібцун Ю. В. Віршики, картинки, звуки для забави і науки. Фонетико-фонематична компетентність дошкільника (у двох частинах) : альбом для ігор-занять з дітьми 3–6 років. Харків: Видавнича група «Основа», 2013. 176 с.: іл. (Серія «Мовленнєва полікомпетентність дошкільника»)

23.Синьов В. М. Нова стратегія розвитку корекційної педагогіки в Україні. *Дефектологія.* 2014. № 2. С. 6-11.

24. Тарасун В. В. Психолого-педагогічна допомога дітям переддошкільного віку з особливостями в розвитку: напрями реалізації. Монографія. К. :. Видав. НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2012. 376 с.

25. Тарасун В. В. Раннє прогнозування і запобіганнятруднощам у навчанні як умова інтеграції дитини з особливими потребами. Кроки до компетентності та інтеграції в суспільство: науково-методичний збірник. Ред. кол. Н. Софій (голова). К. : Контекст, 2000. 336 с.

26.Тищенко В.В. Ієрархія фонематичних процесів в онтогенезі дитячого мовлення. *Теорія і практика сучасної логопедії*: збірник наукових праць: Вип. 4. Київ: Актуальна освіта, 2007. 164 с.

27. Тищенко В. В. Як навчити дитину правильно розмовляти: від народження до 5 років: поради батькам. Київ: Літера ЛТД. 2008. 128 с.: іл.

28. Чередніченко Н. В. Діагностика лінгвістичних здібностей у молодших школярів із порушеннями мовлення при опануванні ними фонетико- графічних умінь та навичок. *Логопедія*. Київ : НПУ імені М. П. Драгоманова. 2013.№ 4. С. 75–86.

29. Шеремет М.К. Логопедія: підручник. Київ: Видавничий Дім «Слово», 2015. 376 с.

30.Шукшина Л. М. Допомога дітям з мовленнєвими проблемами. Київ:

Шкільний світ, 2012. 128 с.

31.Шеремет М. К. Поняття мовлення і мислення в системі підготовки дошкільників з тяжкими порушеннями мовлення до школи. Корекційна педагогіка. 2018. № 1. С. 6-8.

32. Шеремет М. К. Міждисциплінарний синтез теоретичних досліджень у збагаченні методологічної бази логопедії. Education and Pedagogical Sciences. 2012. № 4 (153). С. 58-62.

33.Шеремет М. К. Нейрофізіологічні особливості розвитку мовлення дітей раннього віку. Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія 19. Корекційна педагогіка та психологія: зб. наук. пр. Матеріали Міжнародної наукової конференції «Тенденції розвитку корекційної освіти в Україні». – К. : НПУ імені М. П. Драгоманова, 2008. № 11. С. 8-13.

34. URL : http://www.logoped.in.ua/

35. URL : http:// www.logopedia.com.ua

36. URL : http://www.logoburg.com

37. URL : http:// www.defectolog.info

38.https://lib.iitta.gov.ua/712497/1/%

39.https://mon.gov.ua/storage/app/media/rizne/2021/12.01/Pro_novu_red

40. https://irc-netushyn.miskrada.org.ua/news/09-26-57-11-12-2020/

41. https://lib.iitta.gov.ua/10502/1/Trofimenko5.pdf